

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim
Üzerine Etkisinin İncelenmesi

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

FIRAT ARSLAN

Van, 2017

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim
Üzerine Etkisinin İncelenmesi

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

FIRAT ARSLAN

Danışman

Doç. Dr. M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU

Van, 2017

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından İktisat anabilim dalı İktisat bilim dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç. Dr. M. Akif ARVAS	İmza:
ÜYE (Danışman)	: Doç. Dr. M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU	İmza:
ÜYE	: Yrd. Doç. Dr. Şekip YAZGAN	İmza:
ÜYE	:	İmza:
ÜYE	:	İmza:

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../201.....
Enstitü Müdürü

İçindekiler

TABLÖLER LİSTESİ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
TEŞEKKÜR	1
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	3
1.Türk Tarım Sektörüne Genel Bir Bakış.....	3
1.1.Tarımın Ekonomideki Payı	5
1.2. Tarımsal Nüfus ve Yapısı.....	7
1.3. Modern Girdi Kullanımları.....	9
1.4.1. Gübre ve Tarımsal İlaç Kullanımı	9
1.4.2. Tarımda Mekanizasyon	10
1.4.3. Türkiye de Su Potansiyeli.....	14
1.4.4. İşlenen Toprak Miktarı	14
II. BÖLÜM.....	17
2.Türkiye’de Tarım Destekleme Sistemi Ve Uygulanan Tarım Desteklemeler.....	17
2.1. Desteklemenin Amaçları	17
2.2. Tarımsal Desteklemeye Neden Olan Faktörler	18
2.2.1. Sulama Sıkıntısı.....	18
2.2.2. Gübre Kullanımı	18
2.2.3. Tohum Islahı.....	19
2.2.4. Makine Kullanımı.....	19
2.2.5. Zirai Mücadele	19
2.2.6. Toprak Bakımı.....	19
2.3. Tarımsal Desteklemenin Belirlenmesi.....	20
2.4. Tarımsal Destekleme Politikalarını Destekleyen Kurumlar	21
2.4.1. Bütçe.....	21
2.4.2. Ziraat Bankası.....	21
2.4.3. Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü(TİGEM)	21
2.4.4. Tarım Kredi Kooperatifleri.....	21
2.4.5. Devlet Su İşleri(DSİ).....	21

2.4.6. Toprak Mahsulleri Ofisi	21
2.5. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Uygulamaları.....	22
2.5.1. Pazar Fiyat Desteği.....	24
2.5.2. Girdi Desteği	26
2.5.3. Fiyat Fark Ödemesi Desteği	27
2.5.4. Telafi Edici Ödemeler	29
2.5.5. Hayvancılık Desteklemeleri	31
2.5.6. Tarım Sigortası Desteklemeleri	32
2.5.7. Kırsal Kalkınma Destekleri	35
2.5.8. Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Desteği	38
2.5.9. Alan Bazlı Desteklemeler	39
2.5.10. Doğrudan Gelir Desteği.....	41
III. BÖLÜM.....	45
3. Yöntem, Veri Seti ve Analiz Sonuçları	45
3.1. Yöntem	45
3.2. Yazın Taraması.....	48
3.3. Veri Seti.....	50
3.4. Sınama Sonuçları.....	51
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	58
ÖZGEÇMİŞ	62

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Tarımsal Kavram Değişmeleri

Tablo 2: Tarımsal Fiyatlar Tarımsal GSYH Ve Tarımsal Payı

Tablo 3: Türkiye’de Nüfus, İstihdam Ve Tarımsal İstihdam (Bin Kişi)

Tablo 4: Kimyasal Gübre Kullanımı (Ton)

Tablo 5: Seçilmiş Tarımsal Araç ve Gereç Sayısı

Tablo 6: Türkiye’de Tarım Alanları

Tablo 7: Mera Alanlarının Değişimi

Tablo 8: Türkiye’de Kimyevi Gübre Kullanımı (Ton)

Tablo 9: Tohum Üretim Miktarları (Ton)

Tablo 10: Destekleme ödemeleri (milyon ₺)

Tablo 11: Fiyat Farkı Ödemeleri (2006-2014) (bin ₺)

Tablo 12: Telafi Edici Ödemeler (2004-2014) (bin ₺)

Tablo 13: Hayvancılık Birim Başına Prim Ve Destekleme Miktarları

Tablo 14: Yıllar İtibari İle Gerçekleştirilen Sigorta Hizmetleri (bin ₺)

Tablo 15: Kırsal Kalkınma Destekleri Ödemeleri (bin ₺)

Tablo 16: Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (Çatak) Destekleri

Tablo 17: Alan Bazlı Tarımsal Destekleme Ödemeleri (2007-2014) (bin ₺)

Tablo 18: ÇKS ‘De Kayıtlı Çiftçi Sayısı

Tablo 19: Tarımsal Katma Değer ve Destekleme Oranları

Tablo 20: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Tablo 21: Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Tablo 22: PP Birim Kök Testi

Tablo 23: Johansen Juselius Eşbütünleştirme Testleri (Sınırsız Eşbütünleşme Sıra Testi-İz)

Tablo 24: Sınırsız Eşbütünleşme Sıralama Testi (Maksimum Özdeğer)

Tablo 25: Granger Nedensellik Testi

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Alan Bazlı Destek
BÜGEM	: Bitkisel Üretim Ve Geliştirme Merkezi
ÇATAK	: Çevre Amaçlı Tarım Arazilerin Koruma Desteği
ÇKS	: Çitçi Kayıt Sistemi
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
DİE	: Devlet İstatistik Kurumu
DSİ	: Devlet Su İşleri
DTAD	: Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FÖD	: Fark Ödeme Destekleri
HD	: Hayvan Destekleri
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
KKD	: Kırsal Kalkınma Destekleri
IMF	: Uluslar Arası Para Fonu
TS	: Tarım Sigortası
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TİGEM	: Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü
TKK	: Tarım Kredi Kooperatifleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türkiye Sanayi İş Adamları Derneği

Yüksek Lisans

Fırat ARSLAN

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz, 2017

ÖZET

Tarım sektörü, temel beslenme gereksinimlerini karşılaması açısından ülke ekonomileri için önemli bir yer tutmaktadır. Tarım sektörünün doğa koşullarına bağlılığının yüksek olması ve sahip olduğu diğer özellikleri, bu sektörün desteklenmesini bir bakıma zorunlu kılmaktadır. Ayrıca destekleme politikalarının etkin, verimli ve ihtiyaca uygun belirlenmesi de en az desteklerin miktarı kadar önem arz etmektedir. Bu açıdan Türkiye’de uygulanan tarımsal destekleme biçimlerinin, bunlarda meydana gelen dönemsel değişimlerin ve desteklemelerin tarımsal üretim üzerine etkilerinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de uygulanan tarımsal desteklemeler ile tarımsal üretim arasında bir nedensellik ve eşbütünleşme ilişkisinin bulunup bulunmadığını incelemektir. Bu amaçla 1981-2016 dönemi için tarımsal desteklemelerde meydana gelen yüzde değişim ile tarımsal üretimde meydana gelen yüzde değişim verilerinden hareketle Granger nedensellik ve Johansen eş bütünleşme testleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular söz konusu dönem için, tarımsal desteklemeler ile tarımsal üretim arasında bir nedensellik ilişkisi bulunmadığını göstermektedir. Bu durum tarımsal üretim artışında desteklemelere göre diğer faktörlerin daha belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Tarımsal desteklerin tarımsal üretim üzerinde belirleyici olamamasının temel nedenlerinden biri uygun destekleme politikalarının belirlenememiş veya desteklerin amacına uygun kullanılmamış olması olabilir.

ANAHTAR KELİMELER: Türkiye’ de Tarımsal Desteklemeler, Tarımsal Büyüme

SAYFA ADEDİ:61

TEZ DANIŞMANI: Doç.Dr.M.Şükrü MOLLAVELİOĞLU

M. Sc

Fırat ARSLAN

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

July, 2017

ABSTRACT

The agricultural sector has an important place in the country's economy in terms of meeting basic nutritional needs. The high dependence of the agricultural sector on the natural conditions and other features it possesses makes it necessary to support this sector. In addition, effective, efficient and appropriate determination of support policies is as important as the amount of support at least. In this respect, it is very important to examine the effect of agricultural support schemes applied in Turkey, the periodical changes taking place in these developments and their support on agricultural production.

The aim of this study is to examine whether there is a causal relationship and cointegration relationship between agricultural support and agricultural production in Turkey. For this purpose, Granger causality and Johansen cointegration tests were applied with the percent change occurring in the agricultural support for the period 1981-2016 and the percent change in the agricultural production. The findings show that there is no causal relationship between agricultural support and agricultural production for the period in question. This suggests that other factors are more decisive in support of the increase in agricultural production. One of the main reasons why agricultural subsidies can not be decisive for agricultural production is that appropriate subsidy policies can not be identified or are not appropriately used for the purposes of subsidies

KEYWORDS: Agricultural, Supports in Turkey, Agricultural Growth, Causality

NUMBER OF PAGE: 61

THESIS ADVISOR: Doç. Dr. M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU

TEŞEKKÜR

Tez araştırmamın ve yazımının gerçekleşmesinde büyük katkıları bulunan Danışmanım Doç. Dr. M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU'na süreç boyunca görüşlerini aldığım Doç. Dr. Zafer KANBEROĞLU' na ve Doç. Dr. M. Akif ARVAS' a jüri üyesi olarak tezle ilgili değerli geri bildirimlerini paylaşan Yrd. Doç. Dr. Şekip YAZGAN' na ve araştırmaya maddi ve manevi destek sağlayan ve bu süreçte her zaman yanımda olan, desteklerini esirgemeyen biricik ailem ve sevdiklerime teşekkür ederim.

FIRAT ARSLAN

GİRİŞ

Küreselleşme ve teknolojik değişimde yaşanan gelişmeler sanayi ve hizmetler sektöründe olduğu gibi tarım sektöründe de önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında, hem savunma teknolojisinde ortaya çıkan gelişmeler hem de ülkelerin kalkınma süreçlerini artırmaları değişimin hızlanmasında başat rol oynamıştır.

Tarım sektörü de diğer alanlarda olduğu gibi bu gelişmelerden etkilenmiş ve önemli değişimler yaşamıştır. Tarımda modern dönem olarak nitelendirilebilecek bu dönemde tarımsal verimliliği artırmak için zirai ilaç, gübre ve makineleşme gibi modern girdiler kullanılmaya başlanmıştır. Bununla beraber sulama olanakları yaygınlaşmış ve toprak işleme yöntemlerinde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu gelişmelerden sonra tarımsal üretimde ve verimlilikte büyük artışlar meydana gelmiştir (Civan,2010:128).

Bu verimlilik artışlarıyla birlikte, modern tarım uygulamaları dünyanın birçok bölgesinde biyofiziksel değişimlere yol açmış ve bir takım dezavantajlı durumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu olumsuzlukları toprak, su, hava vb. doğal kaynakların bozulması, küresel ısınmaya bağlı olarak iklim değişiklikleri, modern tarımsal girdilerin bilinçsizce geliş güzel kullanılması ve genetiği değiştirilmiş ürünlerin insan, hayvan ve çevre sağlığı açısından taşıdığı riskleri şeklinde ifade etmek mümkündür.

Bu olgular, ekonomik yönden elde edilen başarıların çevre ve doğal kaynaklar açısından istenilen başarıyı sağlayamamasına neden olmuş, bundan dolayı modern tarım uygulamaları sorgulanmaya başlanmıştır.

Bu sorgulama, beraberinde tarımsal desteklemelerin biçiminin değişmesine de yol açmıştır. Ayrıca gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin destekleme sistemlerinde bir takım farklılıklar da söz konusu olmaktadır. Ekonomiler incelendiğinde ortaya çıkmaktadır ki geliri yüksek olan ülkelerde tarım sektörüne daha fazla desteklemeler yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki bireylerin gelirlerinin yüksek olması, tarımsal gıda ürünlerinin fiyatının gelirlerinin altında olmasından dolayı, bu ülkelerdeki tüketicilerin yüksek fiyatlara karşı daha az etkilendiği görülmektedir (Civan, 2010:128).

Tarımsal ürünlerin farklı bir yönü de mevsimsel etkilerden dolayı ürün çeşitliliğinde ve üretim miktarında değişkenliklerin ortaya çıkmasıdır. Diğer sektörlerle göre tarım ürünlerinin uzun süre depolama ve stoklamaya karşı dayanıksız olmasından dolayı belli dönemlerde üretim yapan üreticilerin geri kalan diğer dönemlerde gelir elde

etmeleri zorlaşmaktadır. Bu durum ayrıca tarımsal istihdamda da belirsizliğe yol açmaktadır.

Tarım sektörü ülke ekonomisinde birincil sektör olduğu için sanayi, hizmet sektörleri gibi sektörlerle hammadde sağlamakta ancak katma değer oluşturmada o sektörlerle nispeten daha düşük düzeyde kaldığı için GSMH içindeki payı azalmaktadır. Tarım sektörünün ülke ekonomisi içerisinde çok önemli olması yanı sıra, doğal koşullara da bağlı olmasından devletin müdahalesini gerektirmektedir ve destekleme yapılması kaçınılmaz olmaktadır. Devletin tarıma müdahalesi sadece üretici ve tüketici açısından değil aynı zamanda doğal kaynaklar ile çevrenin korunması ve tarımsal üretimin devam etmesi için de gereklidir(Korkmaz,2015: 36).

Destekleme politikaları tarıma devlet müdahalesinin yapılmasının en etkili yöntemlerinden biridir. Uygulanacak uygun desteklemelerin modern tarım uygulamalarının çevre üzerindeki olumsuzlukları azaltması beklenebilir.

Bugün tarım sektörü, insanlığın beslenme gereksinimi yanında; toplumsal yapının, kültürel ve kırsal yapının, doğal dengenin ve çevrenin korunması gibi birçok önemli işlevi yerine getirmektedir. Ayrıca kaliteli üretim aracılığıyla yaşam kalitesinin artırılması ve insan sağlığının korunması, çiftçi gelirinin artırılması ve kırsal kalkınmanın sağlanması gibi işlevlere de sahiptir ve bundan dolayıdır tarımın sürdürülmesi bunun için de devlet müdahale yöntemlerinden biri olan tarımsal desteklemenin uygulanması gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, 'Türkiye' de uygulanan tarımsal desteklemelerin, tarımsal büyüme ile ilişkisini incelemektir. Bu amaçla 1981-2016 tarımsal destekleme verisi ile tarımsal büyüme verisi arasında nedensellik ve eşbütünleşme ilişkileri bulunup bulunmadığı sorgulanmıştır.

Bu çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türk tarım sektörünün genel yapısı ele alınmaktadır. İkinci bölümde Türkiye'de uygulanan tarımsal desteklemeler ve destekleme politikalarında yaşanan değişimler incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise tarımsal desteklemeler ile tarımsal büyüme arasındaki nedensellik ve eş bütünleşme ilişkisi ekonometri yöntemlerle sınanmaktadır.

I.BÖLÜM

1.Türk Tarım Sektörüne Genel Bir Bakış

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemde, tarım uygulamalarında ve tarımsal yapılardaki değişimler açısından farklı dönemlerden oluşmaktadır. Bu gruplandırmalar, Cumhuriyetin kuruluşundan demokrat parti dönemine kadar olan dönem, demokrat parti dönemi, 1960–1980 arası dönem ve 1980 den günümüze kadar olan dönem şeklinde ifade edilebilir.

1923–1950 dönemine baktığımızda, yeni kurulan bir devlet ve bu devletin öncelikli hedefi vatandaşlarının temel gıda gereksinimini karşılanması, bu ihtiyaçların karşılanması içinde tarım sektörüne ihtiyaç duyulmuştur ve önemi anlaşılmıştır. Tarıma verilen değer ve tarımın öneminin anlaşılmasının temel sebeplerinin başında Birinci Dünya savaşı sırasında ve sonrasında yaşanan kıtlıktır. Bununla birlikte, bu dönemde sermaye sınıfının henüz oluşmamış olması da tarımın ekonomik kalkınmadaki rolünün anlaşılmasında ve üzerinde önemle durulmasında belirleyici olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım konusunda temel hedef kendi kendine yeterlilik temel ölçüt olarak dikkate alındığından tarımsal üretimde artış meydana gelmiştir. Tarımsal üretimin artmasında savaş sonrası erkek nüfusun tekrar toprağa dönmesi ve tarıma dönük olumlu para ve maliye (örneğin, 1925'te aşar vergisinin kaldırılması gibi) politikaları yoluyla çiftçiler lehine kaynak yaratılmasının önemli etkisi olmuştur. Bu gelişmelerin yanı sıra tarım eğitimi vermek amacıyla ziraat okulları da bu dönemde kurulmuştur.

İkinci döneme baktığımızda yine bir dünya savaşı sonrası ülkede ve dünya da yaşanan gelişmelerden dolayı 1950 sonrası ayrı bir dönem olarak ele alınmaktadır. Bu dönemi tarım sektörü açısından bir önceki dönemle kıyasladığımız da tarımda çok önemli gelişmeler yaşandığını görmekteyiz. Tarımda devlet desteklemeleriyle birlikte makineleşme dönemi ile karşılaşmaktayız. Yeni toprakların tarıma açıldığı ve enflasyon sonucu dünyadaki fiyatların ülke içindeki fiyatların altına düşmesi nedeniyle, dış ticarete teşviklerin başladığı bir dönemle karşılaşmaktadır(Mollavelioğlu,2009:7). Bu dönemde tarımda ortaya çıkan en önemli faktörlerden biri olan makineleşme süreci sadece traktörden ibaret olmuştur diğer alt yapı makinelerine yansıyamamıştır.

Üçüncü dönem olan 1960–1980 dönemine gelindiğinde, Cumhuriyetin başında yeni oluşuma sahip olan ve savaştan yeni çıkmış bir ekonomi olmasından dolayı sermaye sıkıntısının yerini toprak almış ve ekilebilir toprak alanı geniş bir sınıra ulaşmıştır. Bu değişimde, bir önceki dönemdeki hızlı makineleşmenin etkisi olmuştur. Bu dönemde

ekilebilir alanların artmasından dolayı tarımsal ürünlerin artırılması modern tarımsal girdilerle karşılanmıştır. Bundan dolayı Türk tarımı için milat bir değişimle geleneksel tarımdan modern tarıma geçilmiştir. Modern tarıma geçişle birlikte, girdi kullanımı hızla artmıştır emeğin yanı sıra teknolojinin önemi de artmıştır. (Mollavelioğlu,2009:8).

1980 sonrası dönem ise, Türk ekonomisinde uygulanan politika değişimlerinden dolayı bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde önemli aşamalardan biri ithalata dayalı politikadan ihracata dayalı politikaya geçişi başlamış olması ve liberal piyasa koşullarının uygulanmaya konulmasıdır. Bu dönemde önemli kararlardan biri 24 Ocak kararlarının uygulanmaya konulmasıdır. İstikrar tedbirleri amacıyla uygulanan bu kararlar sonucunda devletin tarıma verdiği desteklerin azaltılması kararı alınmıştır. Desteklerin azaltılmasının yanında 1980 yılında gübre fiyatlarında yapılan aşırı artışta tarım sektörü açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bu tarihten itibaren, yapılan devlet desteklemeleri yavaş yavaş kaldırılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla 1980 yılı başından itibaren tarımsal destekleme fiyat düzeyi düşürülmüş ve destekleme kapsamındaki ürün sayısı yüzde elli oranında azaltılmıştır (Sahinöz,2000:215).

1990 sonrası döneme bakıldığında ise tarım politikalarının artık uluslararası kuruluş ve antlaşmalara göre şekillendiği görülmektedir. Nitekim 1991 yılında ortaya çıkan krizlerden sonrada gerek Dünya Bankası gerekse IMF ile yapılan antlaşmalar tarım sektörü için önemli dış koşulları oluşturmaktadır(Sahinöz,2000:215).

Özellikle, Dünya Ticaret Örgütü'nün(DTÖ) öncülüğünde yürütülen anlaşmalar çerçevesinde diğer sektörlerde ki ürünlerde olduğu gibi tarım ürünlerinden de gümrük tarifesi engellerin dışında ki engelleri kaldırılarak serbest dış ticaretin sağlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmalar tarıma sağlanan desteklerin en aza indirilmesini ve piyasa işleyişine yönelik doğrudan devlet müdahalesini içeren desteklerin kaldırılmasını öngörmektedir. Bu çerçevede örneğin Türkiye, IMF'in isteği ve DTÖ'nün eğilimleri doğrultusunda doğrudan gelir desteğini hayata geçirmiştir(Mollavelioğlu,2009:9).

Tarım politikalarının yıllar bazında ki değişimleri kavramlara da yansımaktadır. Bu kavram farklılıkları Tablo 1 de örnek gösterilmiştir.

Tablo 1: Tarımsal Kavram Değişmeleri

Önceki Kavramlar	Günümüz Kavramları
Tarım çiftçiliktir. Ürün yetiştirmek önemlidir. Tüketici yüksek gıda maliyetinden ve kıtlıktan korkar. Tüketici gıdanın güvenli olmasına inanır. Çoğunlukla dalgalanan arz görülür. İç piyasa en önemli pazardır. Sektörde siyasetin etkisi fazladır. Tarıma ayrılan bütçe kaynağı fazladır. Çiftçiye destek hakkıdır.	Tarım, gıdanın üretimi ve dağıtım mekanizmasıdır. Hedef gıda ürünleri üretmektir. Tüketici harcamalarında gıda payı azalıyor, dünya piyasaları kıtlık tehlikesini azaltıyor. Tüketici gıda ürünlerinin güvenliğini sorguluyor. Daha istikrarlı arz var (dünya çapında üretim) Geniş piyasalar ve kritik pazarlar oluşmaktadır. Sınırlı bir siyasi etki söz konusudur. Bütçe açıkları ve transferlerde azalma meydana gelmektedir. Çiftçiye destek şartlıdır ve ihtiyaca göre verilmektedir.

Kaynak; TÜSİAD Raporu, 2005

Tablo 1’de tarımın kapsamının genişlediği, amaçlarda değişikliklerin meydana geldiği ve desteklemelerdeki yapıma amaçlarında meydana gelen değişikliklere değinmiştir.

1.1.Tarımın Ekonomideki Payı

Tarım

sektörünün diğer sektörlerle göre GSMH’ deki oranı azalış göstermesine rağmen, ülkede gıda ihtiyacının karşılanması, sanayi sektörünün ham madde ihtiyacının temini konusunda, ihracat ve istihdama gerek dolaylı veya doğrudan önemli etkileri olmuştur. Cumhuriyetin ilan edildiği yıl olan 1923’te yılında tarım sektörünün GSMH içindeki payı %42.8 iken, 1970’li yıllarda bu oran %36.0, 1980 yılında %25, 1990 yılında %16, 2000 yılında %13,5, 2003 yılında ise %12,6 2016 yılında ise %6,1 düzeyine kadar

düşmüştür. Türkiye’de hizmet ve sanayi sektörünün, tarım sektörüne göre daha fazla katma değer sağladığı için tarımın GSMH içindeki oranı azalmıştır. Tarımın GSMH içindeki oranları Tablo 2 de verilmiştir.

Tarım sektörü, yapısı bakımında işgücüne önemli boyuta ihtiyaç duymaktadır. Gerçekten de tarımsal faaliyet bir yaşam biçimidir. Bu bağlamda, tarımın istihdamdaki payı 1980’de %50,6 iken, 2003’te %34,3’e 2016 da ise %21 gerilemiştir. Tarımda sermaye birikiminin ve teknoloji kullanımının artışıyla, bu oran daha da aşağılara çekilebilmektedir. Sektörün ülkenin genel ekonomik ve sosyal şartlarına karşı hassasiyeti, tarımsal büyüme artışında yıllar itibariyle dalgalanmalara meydana gelmiştir. Tarımsal büyüme 1988’de %7,8, 1990’da %6,8, 1998’de %8,4, 2000’de %12,2, 2002’de %7,1, 1988-2002 arasındaki dönem ise ortalama büyüme, %1,1’dir. 2010’da %28, 2012’de %6, 2014’de %10,7 2016’da %-1,9 büyüme göstermiştir. (Miran,2005:9).

Tablo 2’de Tarımsal Fiyatlar Tarımsal GSYH Ve Tarımsal Payının 2002-2016 yılları arasında tarımın gelişme hızı ve Türkiye’nin gelişme hızları ile ilgili veriler verilmektedir.

Tablo 2: Tarımsal Fiyatlar Tarımsal GSYH Ve Tarımsal Payı

Yıllar	Tarım (Bin TL)	Tarımın Gelişme Hızı (%)	Türkiye (Bin TL)	Türkiye Gelişme Hızı (%)	Tarımın Payı (%)
2002	36.055.787	69.8	350.476.089	45.9	10.3
2003	45.134.860	25.2	454.780.659	29.8	9.9
2004	52.994.026	17.4	559.033.026	22.9	9.5
2005	60.709.608	14.6	648.931.712	16.1	9.4
2006	62.658.502	3.2	758.390.785	16.9	8.3
2007	64.327.333	2.7	843.178.421	11.2	7.6
2008	72.269.626	12.3	950.534.251	12.7	7.6
2009	78.770.465	9	952.558.579	0.2	8.3
2010	92.732.631	17.7	1.098.799.348	15.4	8.4
2011	103.628.154	11.7	1.297.713.210	18.1	8
2012	111.682.488	7.8	1.416.798.490	9.2	7.9
2013	115.658.178	3.6	1.567.289.238	10.5	7.4
2014	124.586.099	7.7	1.748.167.817	11.5	7.1
2015	148.287.777	1.9	1.953.561.332	11.7	7.6
2016	189.374.50	8.6	2.499.315.157	12.5	3.8

KAYNAK: TÜİK <http://www.tarim.gov.tr/> (Balıkçılık dahil edilmiştir.)

Tablo 2’de Tarımsal Fiyatlar Tarımsal GSYH Ve Tarımsal Payının 2002-2016 yılları arasında tarımın gelişme hızı ve Türkiye’nin gelişme hızları ile ilgili verilere bakıldığında tarımın düzenli bir şekilde büyümesine rağmen gelişme hızında dalgalanmaların mevcut olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye’nin büyümesinde de aynı durumun geçerli olduğu görülmektedir.

1.2. Tarımsal Nüfus ve Yapısı

Türkiye de sektörler bazında istihdama baktığımızda 2000’ li yıllara kadar en büyük oranın tarımın karşıladığını görmekteyiz. Ülkemizde zamanla yaşanan toplumsal,

ekonomik, kültürel ve sosyal değişmelerden dolayı yıllar itibariyle hizmet ve sanayi sektörü istihdam oranı içindeki payını artırırken tarımda ise uzun dönemli bir şekilde azalma meydana gelmiştir.

Tarımsal istihdamın genel istihdam içindeki oranında ortaya çıkan bu azalışın başlıca sebepleri arasında; tarım sektöründe mekanizasyona ilişkili olarak işgücü talebinin azalması, sanayi ve hizmetler gibi diğer sektörlerin işgücü gereksinimi artması ile birlikte kırsalda hızlı nüfus artışının var olması ve işlenebilir arazilerin bölünmesiyle tarım sektöründe faydalanma imkânlarının daralması etkilemiştir.

1990 yılında genel istihdamın yüzde 47'sini sağlayan tarım sektörü 2000 yılında yüzde 36 oranında gerçekleşmişti. 2000-2010 yılları arasındaki yıllarda iki farklı dönem olarak gerçekleşen tarım sektörü istihdamındaki bu dönemleri; 2000-2007 arası dönem ve 2007-2011 arası dönem olmak üzere iki ayrı dönemde incelenmesi gerekmektedir. Tablo 3'de incelediğimizde, tarım sektörü istihdamı 2007 yılında 4,9 milyon kişiyle toplam istihdam içerisinde yüzde 23,5'lik oranı ile tarihinin en düşük seviyesine inmiştir. 2007 yılını sonraki yıllarda ise, tarım sektöründeki istihdamı uzun dönemli seriye ters bir şekilde seyir göstermiştir ve oransal olarak artma eğiliminde seyir göstermiştir. Bu durumu izah etmeye çalışan çeşitli fikirler olmakla birlikte, 2008 yılının son döneminde başlamak üzere 2009 yılı itibariyle ülkemizde de etkisini hissettiren global ekonomik krizin sanayi ve hizmet sektöründe daha çok etkilemesinden dolayı tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payının yükseldiği meydana gelmektedir(TÜİK <http://www.tarim.gov.tr/>).Tablo 3'te Türkiye'de Nüfus, İstihdam Ve Tarımsal İstihdam ilgili 2002-2014 yılları arasında veriler mevcuttur.

Tablo:3 Türkiye’de Nüfus, İstihdam Ve Tarımsal İstihdam (Bin Kişi)

YILLAR	Nüfus	Toplam İstihdam	Tarımsal İstihdam	Tarımsal İstihdam (%)	Tarımsal İstihdam Değ.(%)
2002	69.626	21.354	7.458	34.9	
2003	70.363	21.147	7.165	33.9	3.9
2004	71.152	19.632	5.713	29.1	20.3
2005	72.065	20.067	5.154	25.7	-9.8
2006	72.974	20.473	4.907	24	-4.8
2007	70.586	20.738	4.867	23.5	-0.8
2008	71.517	21.194	5.016	23.7	3.1
2009	72.561	21.277	5.240	24.6	4.5
2010	73.723	22.594	5.683	25.2	8.5
2011	74.724	24.110	6.143	25.5	8.1
2012	75.627	24.821	6.097	24.6	-0.7
2013	76.668	25.524	6.015	23.6	-1.3
2014	76.668	25.194	5.383	21.4	-1.7

KAYNAK: TÜİK <http://www.tarim.gov.tr/>

Tablo 3’te Türkiye’de Nüfus, İstihdam Ve Tarımsal İstihdam ilgili 2002-2014 yılları arasında verilerine bakıldığında nüfusta genelde bir artış durumunun olduğu görülmekte fakat öbür tarafta diğer verilere bakıldığında sürekli bir dalgalanmanın olduğu görülmekte. Tarımsal istihdam değişimlerine bakıldığında en yüksek değişim oranının yüzde 20.3 ile 2004 yılında yaşandığı görülmektedir. En büyük düşüş ise 2005 yılında yüzde 9.8 ile gerçekleşmektedir.

1.3. Modern Girdi Kullanımları

Bu bölümde Türkiye’de modern tarımsal girdi kullanımları hakkında bilgiler verilecektir.

1.4.1. Gübre ve Tarımsal İlaç Kullanımı

Tarımsal üretimin yapıldığı alanlarda toprakta eksik olan bitki besin ürünlerinin toprağa geri kazandırılması ve tarımsal ürünlerin verimliliğinin artırılmasının sağlanması

konusunda modern girdi kullanımları arasında en önemli yeri olan gübre ve tarımsal ilaç kullanımı almaktadır. Bu girdi kullanımı yapılan araştırmalarda tek başına yaklaşık % 40 dolayında verimliliği artırdığından dolayı, gıda güvenirliliğine, yaşam olanaklarının iyileştirilmesine ve açlıkla mücadeleye çok önemli katkılar sağladığı ifade edilmektedir. Temel olarak artan nüfus sayısı ve farklılaşan beslenme alışkanlıklarının ortaya çıkarttığı gıda ürünlerinin talebi ile birlikte azalan kişi başına düşen ekilebilir araziler, birim alandan daha fazla çıktı elde etmeyi sağlamakta, bu durum gübrelemenin günümüzde olduğu şekilde gelecekte de tarımın en önemli girdilerinden biri olacağı düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Türkiye’de gübre tüketiminin yetersiz olduğu ve Türkiye’de hektarı ortalama gübreleme miktarı 100 kg iken, Yunanistan’da 170 kg, Almanya’da 428 kg, İngiltere’de 368 kg, Bulgaristan’da ise 173 kg olduğu ifade edilmektedir (Mollavelioğlu,2009:20). Tablo 4’te yıllar itibari ile kimyasal gübre kullanım miktarları verilmektedir.

Tablo 4:Kimyasal Gübre Kullanımı (Ton)

Kullanılan Gübre	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Azotlu(%21N)	6.730,8 52	6.397,0 89	5.995,5 00	6.817,2 17	7.542,2 47	7.107,1 06	7.077,2 14	9.028,7 93
Fosforlu(%17)	3.416,9 78	3.028,6 66	2.882,2 96	3.129,2 99	3.662,0 99	3.353,1 04	3.437,3 68	4.660,0 32
Potashlı(%50)	130,90 1	166,99 7	196,51 2	202,46 6	211,41 0	234,33 3	263,19 7	236,62 3
Toplam	10.278,7 31	9.592,75 2	9.074,30 8	10.148,9 82	11.415,7 56	10.694,5 43	10.777,7 79	13.925,4 48

KAYNAK:TÜİK

Tablo 4’te yıllar itibari ile kimyasal gübre kullanım miktarlarına bakıldığında; Azotlu, Fosforlu, Potashlı olmak üzere üç tür gübre kullanıldığı görülmektedir. Miktar olarak azotlu, fosforlu, potashlı olarak sıralamak mümkündür. Yıllara göre değerlendirdiğinde kullanım miktarlarında dalgalanmalar görülmektedir.

1.4.2. Tarımda Mekanizasyon

Tarımsal Mekanizasyon, ekilebilir alanları çoğaltmak, her türlü tarımsal üretimi sağlamak ve tarımsal maddelerin değerlendirilmesi aşamalarını gerçekleştirmek hedefi ile faydalanılan her türlü imkân ve olanakları, mekanik araç ve gerecin yapımının

geliştirilmesi, dağıtımı, piyasaya sürülmesi, öğretilmesi, işletilmesi ve kullanılması ile ilgili aşamaları kapsamaktadır.

Tarımsal mekanizasyon üretim teknolojisini kapsamaktadır. Dünyadaki çeşitli ülkelerde tarımda mekanizasyon çeşitli aşamalarda gelişimi ve uygulaması ortaya çıkmaktadır. Bu çeşitlilik temel olarak tarımsal işletmelerde de görülmektedir. Başka bir bakışla mekanizasyon, her tarım işletmesinde, işletmenin teknik ve ekonomik özelliklerine endeksli olarak çeşitli aşamalarda meydana gelmektedir.

Tarımsal Mekanizasyonun yararları ise üretimde yeni teknoloji çalışmalara yarar sağlamak, üretimi doğa şartlarına bağlı olmaktan imkânlar dâhilinde kurtarmak ve daha faydalı ürün üretmek, üretim aşamalarını en uygun süre kapsamında tamamlayarak, ertelemeyen ürün zararını önlemek. Kırsal bölümde çalışma imkânlarını daha kolay, etkili ve güvenli bir hale getirmek ve tarım çalışanların iş verimini artırmak. Bir taraftan tarımsal ürün artışı, diğer yandan tarımda mekanizasyonun sanayiindeki ilerlemeleri ile yeni iş olanaklarının ortaya çıkmasına imkân sağlamak. İnsan ve hayvan enerjisi ile gerçekleştirilmeyen tarımsal faaliyetleri makine enerjisi ile gerçekleştirmek ve yeni ekilebilir arazileri tarıma açılmasını sağlamak(<http://www.birlesimtarim.com/2016>).

Tarımsal mekanizasyonun izah edilen bu yararları, eğer şartları sağlamayan ve plansız gerçekleştirilen bir mekanizasyon faaliyeti haline geçerse bazı problemler meydana gelebilir. Ortaya çıkmasından endişelenen problemleri şu şekilde izah edilmektedir. Tarımsal girdilerinin tamamına bakıldığında, mekanizasyon aletlerinin girdisi en büyük orandır. Plansız mekanizasyon çalışmaları işletme büyüklüğünde önemli bir gider yükü oluşturur. Fazla mekanizasyon sebebiyle, kırsal alanlarda işsizlik artabilir. Plansız mekanizasyon dolayısıyla, tarım ve sanayi sektörleri içindeki denge sanayi sektörü lehine gerçekleşebilir. Mekanizasyon araçları sıklıkla petrol tüketimine bağlı bir şekilde çalışır. Plansız mekanizasyon ülkelerin enerji kaynaklarının varlığını olumsuz etkiler (<http://www.birlesimtarim.com/2016>).

Türkiye’de tarımda makineleşmeye baktığımızda, 1950’li yıllara kadar makineleşmenin sağlanması yönünde adımlar atılmasına karşılık, bu çabalar yeterli yaygınlığa ulaştırılamamıştır. Bunun nedenleri arasında, teknolojik gelişmenin ve alt yapının yeterli olmaması ve 1929 iktisadi bunalımından dolayı tarım ürünlerinin fiyatının düşmesinin petrol kullanan traktörlerle tarım yapılmasını ekonomik olmaktan çıkarması sayılabilir (Tekeli ve ilkin, 1988). Bu nedenle, bu yıllara kadar az orandaki büyük işletme istisna

tutulursa, hayvan ve insan enerjisine dayalı, modern ara girdiden yararlanmayan, ilkel teknoloji varlığını devam ettirmiştir (Kazgan,2003:371–372). 1950’li yılların ilk yarısında tarım ekonomisi açısından köklü dönüşümler yaşanmış ve öncesindeki Marshall yardımı tarımda makineleşmeyi, bu arada traktör kullanımını özendirmiştir (Toprak, 1988: 19). Bu açıdan, tarımda mekanizasyonun büyük ölçüde 1950’den sonra başladığı söylenebilir (Başarır ve diğerleri, 2006;514). Tablo 5’te yıllar itibari ile karasaban, traktör ve biçerdöver sayıları verilmektedir.

Tablo 5: Seçilmiş Tarımsal Araç ve Gereç Sayısı

YILLAR	KARASABAN	TRAKTÖR	BİÇERDÖVER
1952	1 981 550	31415	3222
1960	1 991 259	42136	5554
1965	2 031 400	54668	6540
1970	1 994 722	105865	8568
1975	1 381 142	243066	11245
1980	953 292	436360	13667
1985	706 324	583974	13615
1990	500 834	692 454	11 741
1995	316717	776863	12706
2000	152744	941835	12578
2001	146768	948416	12053
2002	129160	970083	11539
2003	125335	997620	11721
2004	110486	1009065	11519
2005	103578	1022365	11811
2006	91213	1037383	12359
2007	84304	1056128	12775
2008	77163	1070528	13084
2009	68463	1073334	13360
2010	58695	1096484	13799
2011	51889	1089300	14313
2012	49453	1132411	14813
2013	45965	1213374	15486
2014	40695	1224290	15899
2015	37455	1260157	15998
2016	34643	1273399	16242

Kaynak: TÜİK (20016)

Tablo 5'e bakıldığında karasabanda yıllar itibari ile azalış olmasına rağmen traktör ve biçerdöverde artış görülmektedir.

1.4.3. Türkiye de Su Potansiyeli

Türkiye, coğrafi yeri amacıyla çeşitli özellikleri barındıran bir ülkedir. Kara sınırlarının uzunluğu 2.949 km ve deniz sınırlarının uzunluğu 7.816 km olan Türkiye'nin toplam sınır uzunluğu 10.765 km'dir. Batıda Yunanistan ve Bulgaristan, doğuda Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, güneyde Irak ve Suriye ile kara sınırları mevcut. Türkiye'nin su potansiyeline bakıldığında, üç tarafı denizlerle kaplı, göllerine ilaveten akarsular bakımında da kaynakları bol olan bir ülke olduğu gözlenmektedir. Buna karşılık, kıyı boyunca yüksek dağların uzanması, kısa mesafelerde yükselti farklılıklarının oluşması, kıyı kesimlerine yakınlık ve uzaklık mesafelerine göre farklı iklim özelliklerine sahip olması, mevsimlere ve bölgelere göre yağış rejiminin büyük farklılıklar göstermesine yol açmaktadır. Bunun yanı sıra, ortalama yağış neredeyse 643 mm'dir. Bu da yılda yaklaşık ortalama olarak 501 milyar m³ suya denk düşmektedir. Bu miktarın 274 milyar m³'ünün toprak ve su üzerinden ve bitkiler aracılığıyla buharlaşmalar vasıtasıyla atmosfere gittiği, 69 milyar m³'ünün yüzeyden yerin altına akması sonucuyla yeraltı su kaynaklarını oluşturduğu gözlenmekte, 158 milyar m³'ünün ise farklı büyüklükteki akarsular aracılığıyla denizlere, göllere akmak suretiyle akışa geçtiği bilinmektedir. Yeraltı suyunu oluşturan 69 milyar m³'lük suyun 28 milyar m³'ü pınarlar aracılığıyla yer yüzeyindeki suyla birleşmektedir. Buna ilaveten kaynağı komşu ülkelerde bulunan su kaynakları aracılığıyla yılda 7 milyar m³ suyun Türkiye'deki mevcut suya ilave olduğu dikkate alındığında mevcut yenilenebilir tatlı su kapasitesi yaklaşık 234 milyar m³ olduğu bilinmektedir. Mevcut koşullarda Türkiye'de teknik ve ekonomik düzeyde kullanılabilecek yüzey ve yeraltı suyu miktarının 112 milyar m³ olduğu bilinmektedir. Bu suyun 95 milyar m³'ünün Türkiye'de bulunan akarsulardan, 3 milyar m³'ünün yurt dışından Türkiye doğru akan akarsulardan ve 12 milyar m³'ünün ise yeraltında bulunan su rezervinde mevcut olduğu kabul görmektedir (Çakmak ve diğerleri,2005:197).

1.4.4. İşlenen Toprak Miktarı

Toprak, insanoğlunun temel besin ihtiyacını karşılamak üzere işlediği, üzerinde yaşam alanları oluşturduğu çok önemli bir doğal kaynaktır. Bundan dolayıdır ki, tarih boyunca yaşam yerinin seçiminde toprak özellikleri önemli bir etken olmuştur. Tarımsal uğraş için toprak gerekli ancak kıt olmasından dolayı da dikkatli kullanılması gereken bir kaynaktır. Bundan dolayı mevcut toprakların etkin kullanılması ve korunması oldukça önemlidir(Mollavelioğlu,2009:28)

Tablo 6’da Türkiye deki tarım alanları ve kullanım oranları hakkında bilgiler verilmektedir.

Tablo 6:Türkiye’de Tarım Alanları

Tarım Alanı	1990		2002		2013		2014		2015	
	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%
Tarla Bitkileri	18.868	67.7	17.935	67.5	15.613	65.6	15.789	66	15.738	66
Nadas	5.324	19.1	5.040	19.0	4.147	17.4	4.108	17.2	4.114	17.2
Sebze	635	2.3	930	3.5	808	3.4	804	3.4	809	3.4
Meyve	3.029	10.9	2.674	10.1	3.232	13.6	3.238	13.5	3.284	13.7
TOPLAM	27.856	100	26.579	100	23.800	100	23.939	100	23.949	100

Kaynak;TÜİK <http://www.tarim.gov.tr/>

Türkiye tarım alanlarına 1990 ile 2015 yılları arasına baktığımızda, tarla bitkileri ekim alanları geçmişte günümüze azalsa da, tüm yıllarda %60 oranın üstünde bir oranla tarım alanları içinde en fazla orana sahip olmaktadır. Tarla bitki alanlarını nadas izlemektedir fakat bunun oranı da yıllar itibari ile azalmaktadır. Bu iki alandan sonra ise sebze ve meyve ekim alanları gelmektedir ve bu alanlarda yıllar itibari ile oranı artmaktadır. Türkiye de önemli bir kapasiteye sahip mera alanları da mevcuttur Tablo 7’de bu alanlar ile ilgili oranlar verilmektedir.

Tablo 7: Mera Alanlarının Değişimi

BÖLGELER	1970 Köy Hizmetleri		1991 Tarım Sayımı		2001 TUIK SAYIMI		1998-2015-1		Kuru Ot Verimi (Kg/ha)
	Alanı (ha)	%	Alanı (ha)	%	ALAN (ha)	%	Alanı (ha)	%	
EGE	1.027900	1.32	615.900	0.79	802.879	1.03	388.952	0.50	600
MARMARA	463.600	0.59	564.100	0.72	552.662	0.71	285.206	0.37	600
AKDENİZ	1.002400	1.29	434.300	0.56	659.334	0.85	526.724	0.66	500
İÇ ANADOLU	5.884200	7.54	3.890300	4.99	4.570182	5.86	3.907.804	4.84	450
KARADENİZ	1.993100	2.56	1.556000	1.99	1.533603	5.81	1.068.141	1.38	1.000
DOĞU ANADOLU	9.162100	11.7	4.573400	5.86	5.485449	7.03	4.030.792	5.03	900
GÜNEY DOĞU ANADOLU	2.165100	2.78	743.600	0.95	1.012576	1.30	555.188	0.71	450

NOT: Çalışmada Türkiye toplam yüz ölçümü 78.000.000 hektar şeklinde hesaplanmıştır.

Kaynak; BÜGEM faaliyetleri Nisan 2016 <http://www.tarim.gov.tr/>

Mera alanlarına baktığımızda bölgeler arası farklılıklarla karşılaştığımızı görmekteyiz. Mera alanları olarak en fazla merası olan bölgemizin Doğu Anadolu bölgesi olduğunu, en az meranın ise Marmara da olduğunu görmekteyiz. Bir başka durum ise meranın en fazla olduğu il Doğu Anadolu bölgesi olmasına rağmen en fazla kuru ot verimi Karadeniz bölgesinden alınmaktadır. Bu durum Doğu Anadolu bölgesindeki arazilerin kullanıma uygun olmamasıyla açıklanmaktadır.

Bu bölümde Türkiye tarım sektörü sistemine genel bir bakış yapılmıştır, bir sonra ki bölümde ise Türkiye deki tarımsal destekleme sistemi ve Türkiye de tarımda uygulanan desteklemelere genel bir bakış yapılacaktır.

II. BÖLÜM

2.Türkiye’de Tarım Destekleme Sistemi Ve Uygulanan Tarım Desteklemeler

Bu bölümde Türkiye de tarımda yapılan desteklemelerin amaçları, yapılmasına neden olan faktörler, desteklemelerin belirlenmesi ve destekleme yapan kurumlar hakkında bilgiler verilecektir.

2.1. Desteklemenin Amaçları

Ülke ekonomileri, verimliliği ve üretim düzeyini artırmaya yönelik, tüm ekonomi sektörlerine müdahale yaparlar. Ulusların bu müdahalelerinin amacı başta ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel düzeyi korumak içinde yapılmaktadır. Devletlerin, tarımda yaptıkları müdahalelerin en önemli nedenleri, tarım sektörünün, tarım ürünlerinin, tarımsal işletmelerinin ve tarım piyasalarını korumaktadır.(Çomaktekin,2009: 91).

Destekleme politikalarının önemli amaçlarından biri, tarım işletmesi sahiplerinin gelir seviyesini yükseltmektir. Bununla beraber, tarımsal destekleme politikaları, bu amacının yanında aşağıda açıklayacağımız amaçlara yönelikte uygulanmaktadır.

- 1.Tarım üreticilerine yeterli ve adil bir yaşam standardının sağlanması.
- 2.Tarım kesimi gelirlerinde belirli bir uygulamanın sağlanması.
- 3.Yurtiçi tarımsal ürün fiyatlarında belirli standartın sağlanması.
- 4.Dünya geneli ekonomik krizlerden, tarım kesiminin en az etkilenmesi yönünde gerekli önlemlerin alınması.
- 5.Yapılan desteklemelerle gıda güvenirliliğinin sağlanması
- 6.Bölgeler arası gelişmişlik düzeyi farklarının en aza indirilmesi.
- 7.Tarımda istihdamın devamının sağlanması.
- 8.Devlet müdahalesi ile birlikte çevre zararının minimize edilmesi.
- 9.Tüketiciler için emin, güvenli, düzenli ve yeterli bir ürün arzının garantisinin verilmesi,
10. Tüketici ve üreticiler açısından faydalı bir fiyat politikasının uygulanması.
11. Ülkelerin tarımsal yönde ihtiyaçlarının karşılamak açısından imkânları dâhilinde maksimum seviyeye çıkartmak ve gıda maddelerinde uluslararası pazarlarda var olma mücadelesi vererek ihracatı devamlı ve istikrarlı bir hale getirmek şeklinde belirtilmektedir(Özgüven ve diğerleri, 2010: 93).

2.2. Tarımsal Desteklemeye Neden Olan Faktörler

2.2.1. Sulama Sıkıntısı

Türkiye de tarımda en büyük sorunların başında sulama sorunu gelmektedir. Akarsu kaynaklarının derin vadilerde içinde akması ve rejimlerinin düzensiz bir şekilde var olmasından sulamada sıkıntılar yaşamaktayız. Bundan dolayı akarsularda muhakkak barajlar yapılmalıdır(Güney, 2006: 21).

Sulama sorununun halledildiğinde verimlilik artar, nadas (toprağı dinlendirme) durumu azalır, tarımda doğa koşulları büyük ölçüde azalır üretimde dalgalanmalar azalır ve devamlılık sağlanır, üretimde ürün çeşitliliği artmakla birlikte, göç istihdam sorunları çözülür ve yılda birden fazla ürün alınabilir(Pamuk; 2009, 68-71).

2.2.2. Gübre Kullanımı

Bir önceki konuda da değinildiği üzere Türkiye tarımında en önemli sorun sulama sıkıntısı olmakta, ondan sonrada gübre kullanım ihtiyacı gelmektedir.Türkiye’de hayvancılığın geniş çapta yapılması tabii gübre olanağını sağlamaktadır ama Türkiye’de tabii gübrenin ısınma amaçlı kullanıldığında kimyevi gübre kullanımına yönlendirmektedir. Kimyevi gübreyi de ithal ettiğimizden maliyetlerinin fazla olmasından dolayı üreticiler yeterli boyuta kullanamamaktadırlar. Gübre ihtiyacı tabii gübrenin yakacak olarak kullanılmaması veya kimyevi gübre üreten fabrikaların artması ile karşılanabilir(Şengül ve diğerleri, 2010). Tablo 8’ de kimyevi gübre kullanımı hakkında bilgiler verilmiştir.

Tablo 8: Türkiye’de Kimyevi Gübre Kullanımı (ton)

YILLAR									DEĞİŞİM %
2002	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2014- 2015	2002-2015
4.528,8 59	5.275,6 19	4.968,0 58	4.776,3 56	5.339,8 93	5.813,6 12	5.471,5 18	5.507,7 80	1	22

Kaynak; BÜGEM faaliyetleri Nisan 2016<http://www.tarim.gov.tr/>

Tablo 8’de ki verilere bakıldığında kimyevi gübre kullanımında yıllar itibari ile dalgalanma görülmektedir.

2.2.3. Tohum Islahı

Yukarda değindiğimiz sulama ve gübre sorunları çözümünden sonra kaliteli tohum kullanımı da gerçekleştirilmelidir. Genelde kaliteli tohumda ithal yoluna gittiğimiz de maliyetlerin yüksek olmasında, üreticilerimiz devlet desteğine ihtiyaç duymaktadır(Çomaktekin,2009: 93).Tablo 9’da ülkemizde yıllık tohum üretme miktarları hakkında bilgi verilmektedir.

Tablo 9: Tohum Üretim Miktarları (Ton)

YILLAR	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
TOPLAM	145. 227	184. 247	349. 332	332. 190	370. 748	325. 013	290. 145	385. 061	497. 964	637. 330	646. 905	743. 193	775. 909	896. 298

Kaynak; BÜGEM faaliyetleri NİSAN 2016<http://www.tarim.gov.tr/>

Tablo 9’ a bakıldığında yıllar itibari ile tohum üretiminde artış görülmekte fakat 2008 de krizin etkisi ile azalış meydana gelmektedir.

2.2.4. Makine Kullanımı

Ürününün zamanında ekilmesi, biçilmesi ve verimliliğini artırmak için makine kullanımına ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat makine kullanımı ülkemizde yeterince gelişmemiştir ve gelişmeme sebepleri aşağıda sıralanmıştır.

- Makine kullanımına uygun olmayan arazilerin varlığı.
- İş gücünün bazı yerlerde makine kullanımından daha az maliyetli olması.
- Makine fiyatlarının üreticinin satın alma gücünün üstünde olması(Yüksel ve Canik, 2011)

2.2.5. Zirai Mücadele

Toprakta bulunan zararlı bitkilerin ve hastalıkların ürün verimliliğini düşürdüğünde, ilaçlama yöntemi ile mücadele gerekmektedir. Zirai mücadelenin uygulandığı topraklarda verimlilik artmaktadır(Şengül ve diğerleri, 2010)

2.2.6. Toprak Bakımı

Verimliliğin temel koşullarından biride toprak bakımıdır. Topraklar erozyona karşı korunmalı ve uygun zamanlarda sürülmelidir. Toprak analizi yapılmalı ve hangi ürünün hangi toprak yapısında daha iyi verim verileceği planlanmalıdır(Çomaktekin,2009: 95).

2.3. Tarımsal Desteklemenin Belirlenmesi

Tarımsal desteklemelerin verilmesinde birkaç özeliğin kaide alınması ve bu özelliklerin destekleme üzerine olan etkileri iyi bir şekilde incelenmelidir. Desteklemelerin belirlenmesinde dikkat edilmesi gereken hususlar şu şekilde ifade edilebilir(Acar ve Bulut, 2009: 16).

a.)En önemli olan destekleme politikasının, bir plan ve proje çerçevesinde yapılmalıdır. Tarım planlamasına uygun olmalıdır. Tarımsal planlama ile ürünlerin ithalat ve ihracat talebi konusunda, hangi ürünlere desteklenmeye ihtiyaç olduğunu belirlenmesi talebi fazla olan ürünlerin desteklemeye alınması, üretim fazlası olan ürünlerinde desteklemeden çıkarılmalıdır(Sayın ve Tufan, 2012).

b.) Destekleme sisteminin şartları tarafsız kurumlar tarafından belirlenmelidir. Bu kurumlarda üretici, satıcı, devletin kurumlarında ki sorumlu bilge kişiler görev almalıdır. Ve nihayetinde bu tarımsal desteklemeler karar verilirken, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı bünyesinde kurulan komisyonlar tarafında, ekim öncesi ve hasat zamanı olmak üzere yılda iki defa yapılması kararlaştırılır (Sayın ve Tufan,2012).

c.) ilk aşama olarak ekim dönemlerinden önce hedef fiyatları tespit edilerek üreticinin talep edilen ürün şeklinin hangi ürüne yönlendirilmek istenildiği belirlenmelidir. Diğer bir taraftan ise gereksinimlerle üretim arasında bir denge belirlenmelidir. İlaveten üretici, ürün isteği konusunda bilgilendirilmelidir(Memiş, 2004).

d.) İkinci aşamada, verim dönemi ardında var olan maliyetleri gösterecek olan taban fiyat tespiti yapılmalıdır. Taban fiyatları ürünün ekilmeden önceki evresinde açıklanmalı, ürün fiyatları peşin finanse edilmeli ve ürünün kalitesine bağlı olarak verimli bir fiyat farkı uygulanmalıdır(Acar ve Bulut, 2009: 3).

e.) Bunların sonucunda dünya piyasalarıyla uyumlu verimli ve elverişli üretimi sağlayan, olumsuz etkenler mücadeleyi kolaylaştıran kredi vb. girdiler yapılmalıdır.

f.) Tarım kuruluşları geliştirilip büyütülmelidir. Türkiye’de tarımsal kuruluşlar bağımsız, özgür ve ideal kurumlar seviyesine getirilerek desteklemede, Devletin finansal kaynaklarından öte kuramların kendi öz kaynaklarıyla yapılmalıdır.

Desteklemede tüm siyasal amaçlardan sıyrılmış, uzun süreli bir politika amaçlamalıdır(Korkmaz,2015:85)

2.4. Tarımsal Destekleme Politikalarını Destekleyen Kurumlar

2.4.1. Bütçe

Devlet tarımın kalkınması, üreticilerin üretim yapması, üretimde verimliliğin sağlanması için tarım desteklemesi yapmaktadır. Yapılan desteklemelerin finansmanını da tarım bakanlığına vermiş olduğu bütçeden karşılamaktadır(Kamacı, 2006: 49).

2.4.2. Ziraat Bankası

Ziraat Bankası, Türkiye’de tarımsal amaçlı çalışmak yapmak kaydıyla kurulmuş bir kamu bankası olmasıyla birlikte, 2000’li yıllara kadar toplam tarımsal kredilerin % neredeyse tamamını karşılamaktadır. Ziraat Bankası, tarım sektörüne girdi sağlamanın yanında farklı kanun ve kararnameler kapsamında ki hedeflerde gerçekleştirmektedir. 2000’li yıllara kadar, banka tarım sektörünü kaldırmak hedefi tarımsal kredilere piyasa faiz hadlerinin altında faiz miktarlarını gerçekleştirmiş ve bu konu da bankanın mali şeklini negatif oranda etkilemiştir (Köroğlu, 2003: 74).

2.4.3. Tarım İşletmesi Genel Müdürlüğü(TİGEM)

Bitki ve hayvan verimliliğini yükseltmeye, ürün çeşitliliğini çoğaltmaya ve kaliteyi yükseltmeyi amaçlar(Gaytancıoğlu, 2009: 58).

2.4.4. Tarım Kredi Kooperatifleri

Çitçilerin ürettiği ürünleri değerlendirmesin sağlamak, piyasa koşullarına bağlı olarak fiyatların düşmesine karşı üreticilerin ortaya çıkacak zararlarına engel olmak amacıyla üreticilere destek vermeyi amaçlamaktadır. (Çomaktekin, 2009: 106).

2.4.5. Devlet Su İşleri(DSİ)

Ülkede bulunan su kaynaklarının değerlendirerek yaptığı baraj, sulama sitemleri, sulama kanalları ve projeleriyle tarımın su sıkıntısı konusundaki sorunların çözümünde destek olur (Çomaktekin, 2009: 106).

2.4.6. Toprak Mahsulleri Ofisi

Tarım sektöründe başta tahıl ürünlerinde üretilen ürünlerin piyasa koşullarını sağlayarak alım ve satımların gerçekleştirmekte, stoklamasını ve korunmasını sağlamakta. Bu ürünleri piyasadaki devamlılığına katkı sunmakta(Ağca, 2010: 50).

2.5.Türkiyede Tarımsal Destekleme Uygulamaları

Tarım sektörü ekonomi, üretim, istihdam, sağlık ve sosyal açıdan maliyeti göz önünde bulundurarak tüm dünyada devletleri müdahale etmesi ile desteklemelerin yapıldığı sektör haline gelmiştir(Ağca, 2010: 50).

Destekleme uygulamaları; üretimin teşvik edilmesi ve ekonomik şartların sağlanması sebebiyle çiftçilerin üretime istikrarlı bir düzeyde devam etmesini, üretimin verimliliğini yükseltmesine ve ürün çeşitliğini artırılmasını yeni ürünlerinin üretilmesini teşvik etmek amacıyla yapılmaktadır. Ulusların yapılarının ve amaçlarının farklılık göstermesiyle beraber genellikle destekleme politika araçları şöyle sıralanmaktadır(Köroğlu, 2003: 74).

- Pazar fiyat desteği
- Girdi desteği
- Fark ödeme desteği
- Telafi edici ödemeler
- Hayvancılık desteklemeleri
- Tarım sigortası ödemeleri
- Kırsal kalkınma desteklemeleri
- Çevre amaçlı tarım arazilerin korunması desteklemeleri
- Alan Bazlı tarımsal desteklemeler
- Doğrudan gelir desteği

Cumhuriyetin ilk yıllarında aşar (öşür) vergisinin kaldırılması ile birlikte Cumhuriyet tarihinin tarım destekleme politikalarında da ilk adımlar atılmıştır. Bütün dünyayı ekonomi buhrana sokan 1929 Global Ekonomik Krizi ile beraber tarımsal ürünlerde desteklemelerin uygulanmasına ve ekonomik öneme sahip olan ürünlerin fiyat düşüşlerini engellemek ve üreticilerinin üretimlerine devam etmesini sağlamak güdüsüyle 1932’de Buğday Koruma Kanunu yürürlüğe girmiş ve o dönemde üretilen ürünlerin üreticilerin satın alma yükümlülüğü ziraat bankasına verilmiştir. Satın alınmaların tek elden yapılması ihtiyacından dolayı 1938’de TMO kurulmuş ve özellikle tahıl ürünlerinde olmak üzere belirlenmiş olan ürünlerin tamamındaki alımların ve piyasadaki ürün arzını dengeleme görevleri bu kuruluşa devredilmiştir(Çavuş, 2009: 7-8).

1950 yılına kadar yeterince destekleme olmamıştır, fakat daha sonra ki dönemlerde tarımın ve hayvancılığın alt sektörlerinde modern işletme yatırımların olması için teşvikler verilmiştir. Bu dönemde, tarımsal ürünlerindeki ihracatta büyük artışlar

saptanmıştır. Ancak, bu artış diğer tüm ekonomi sektörlerinde kapsadığı ihracat oranlarındaki yükselişin çok gerisinde seyir gösterdiğinde tarımın toplam ihracatın içinde ki oranında düşüş görünmektedir.1990'lı dönemlere gelindiğinde destekleme verilecek ürünlerin sayısının artırılmasına karar verilmiştir ve daha sonra 1994 yılında alınan kararlar kapsamında destekleme yapılacak ürün sayısında alınan karar ile kısıtlama getirilmiştir. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonundan verilen bazı imtiyazlar 1994 yılından alınan karar ile uygulamadan kaldırılmıştır(Yapar, 2005: 29).

2000'li yıllarda; zaman içerisinde önemini kaybeden tarım politikası yerine tarımsal değişim kapsamında uygulamaya konulacak daha faydalı, hedef kapsamı belli, rekabete potansiyeli yüksek, adaletli, çiftçi faydasını maksimize etmeye yönelik, çevreci politikaları önemseyen bir tarım politikası benimsenmiştir. Tablo 10' da 2000 li yıllarda yapılan destekleme miktarları hakkında bilgiler verilmektedir.

Tablo:10 Destekleme ödemeleri (milyon ₺)

Destek Konusu	2002	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Alan Bazlı Tarımsal Destekler	1558	2661. 3	2461. 9	1953. 1	1078. 6	1858. 7	1996. 3	2157. 9	2189. 1	2406. 4	2605. 1
Yem Bitkileri Desteği	35.6	564.2	686.9	303.3	230.7	252.9	292.8	293.5	311.4	334.4	338.4
Fark Ödemesi Destekleri	186.1	1290. 1	1782. 2	1646. 5	2002. 1	2071. 5	2503. 4	2378. 7	2.641	2481. 4	2726. 9
Telafi Edici Ödeme Kapsam. Destek.	41.5	59.9	61.5	63.2	69.5	76.7	82.2	98.8	111.7	120.8	139.4
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler		38.3	92.7	97	99.9	112.7	120.7	165	149.4	176.7	277.2
Genel Toplam	1821. 2	4387	4802. 9	4435. 9	3538. 2	4351. 2	4959. 7	5093. 9	5402. 6	5519. 7	6087

Kaynak. T.C Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü
[http://www.tarim.gov.tr/\(NİSAN 2016\)](http://www.tarim.gov.tr/(NİSAN 2016))

Tablo 10’da da 2000 li yıllarında yapılan destekleme miktarları hakkındaki bilgilere bakıldığında en fazla desteklemelerin alan bazlı desteklemelerde verildiğini görülmekte en az olanı da diğer tarımsal amaçlı desteklerde olduğu görülmekte.

2.5.1.Pazar Fiyat Desteği

Destekleme tarihi boyunca destekleme türleri içinde desteklemesi yapılan en önemli destekleme türüdür. Bakanlar Kurulu tarafında, hangi ürünün ne kadar fiyattan alınacağına karar vermekte ve bu alımı yapacak olan kurumun belirlenmesine karar verilmektedir (Korkmaz, 2015:103). Pazar fiyatı desteği uygulanacak olan ürünler fiyat dalgalanmaları olan ürünlerdir. Farklı üreticiler tarafından üretilen, üreten, tüketen

ve kamu tarafından önemli görülen ürünlerde desteklemeler ön plandadır (Korkmaz, 2015:103).

Bu destekleme türü üreticilerin faydalarını maksimize etmeye odaklı yapılan bir desteklemedir. Tarım ürünlerinin üretimini, üretici gelirlerini ve toplumun diğer kesimlerinin gelir dağılımını düzenlemede kullanılan en önemli araçlardan biridir. En düşük fiyat ve fiyat primleri üreticinin ürettikleri ürününün yapısına uygun şekilde ödenir. Bunun yanı sıra, ülke içindeki piyasayı himaye etmek amacıyla, uygulanan dış ticaret teşvikleri ve kısıtları bu yöntemde değerlendirilebilir. Pazar fiyat desteklerinde yukarıda değindiğimiz gibi üretici odaklı destekleme olduğunda tüketici açısından da fiyatlarının artmasına neden olmaktadır (Korkmaz, 2015:104)

Fiyat kapsamındaki desteklemelere veya ürünlerin alımlarına ilk olarak 1932 senesinde buğday ürünü ile karar verilmiş ve aynı dönemde buğdayın satın alınmasına T.C. Ziraat Bankası aracılığıyla uygulanmıştır. Tarımda planlı döneme kadar tarım ürünlerinde 11 ürüne destekleme yapılırken planlı dönem ile beraber destekleme yapılan ürün sayısında hızlı bir artış gözlenmekte olup ve nitekim 1970 li yılların sonuna gelindiğinde tarım ürünlerinde desteklenen ürün sayısının 30'a ulaşmıştır(Korkmaz, 2015:104).

Bu ürünler bakıldığında ise başta buğday olmak üzere çavdar, yulaf, tütün, şekerpancarı gibi bazı ürünler olmuştur. 1991'de bu sayı 24'e, 1992 yılında ise desteklenen ürün sayısında artma devam etmiş ve bu sayı 25'e yükselmiştir (Korkmaz, 2015:104).

5 Nisan 1994'te alınan kararlarla birlikte desteklemeye alınan ürün sayısında tekrar azalma meydana gelmiş ve ürün sayısında azalma meydana gelmiş ve bu azalma 1990'ların sonuna kadar sabit kalmıştır. 2000'li yıllara gelindiğinde ise var olan bu destekleme sistemi tümüyle etkisini yitirmiş ve doğrudan gelir sistemine(DGD) geçilmeye karar verilmiştir (Korkmaz, 2015:104).

Destekleme kapsamında sağlanan destek tutarlarının verilme süresi boyunca istikrarsız bir yöntem sergilenmektedir. 1990'da 245 milyon dolar civarında seyir gösteren genel destekleme oranında, 1992'de büyük bir artışla 910 milyon dolara dolar seviyesinde artmış ve 1995'e gelindiğinde ise tekrarda büyük bir azalışla 141 milyon dolar civarına düşmüştür. Bundan sonra ki dönemde bu tutar 1997 yılında 841,1 milyon

dolara yükselmiş ve yine bu istikrar sürmemiş 2001 yılında bu oran düşmüş 110,2 milyon dolar olmuştur (Korkmaz, 2015:104).

2.5.2. Girdi Desteği

Devlet, tarımdaki üreticilere düşük oranlı faizli kredi ucuz maliyetli girdi, bazı vergi ve harçlarda muafiyet gibi fırsatlar sağlayarak destekleme yapmaktadır. Bu desteklemeler devletin tarıma "dolaylı müdahalesi" olarak adlandırılmaktadır (Özdemir, 1989:276).

Türkiye baktığımızda ise tarımsal girdilerde eskilerden bugüne "sübvansiyon" uygulanmaktadır. Bu uygulama ile birlikte " gübre, tohum, zirai mücadele ilacı, hayvan desteği, yem bitkileri gibi desteklemelerde yapılmaktadır. Türkiye'de bulunan tarım işletmelerine fidan ve tohumda ücretsiz destekleme yapılması yanı sıra verilen ürünlerin bakımı için gerekli olan ilaçlarda maliyetine üreticilere verilmektedir (Özdemir, 1989:276). Ve her yıl artan sulama olanaklarından dolayı ortaya çıkan maliyetler tarım üreticileri tarafından değil devlet tarafından karşılanmaktadır.

Türkiye'de gübre ve ilaç kullanımı, devletinde yaptığı mali desteklerle geliştirilmeye çalışılmıştır. Planlı yapıya geçildiği 1963 yılından beri gübre ve ilaçlama sistemi hızla artmakta olup fakat 1980 yılına gelindiğinde sübvansiyonu azaltma uygulaması sebebiyle bu uygulamada ortaya çıkan artış yavaşlamaktadır. Planlı dönemin başlarında Türkiye'de tarımda faydalanılan gübre miktarı 432 bin tonda iken. 1973 yılında bu sayı 3729 bin tona ulaşmıştır, 1980 yılında ise 5967 bin tondan 1983 yılında 8402 bin tona 1985 yılında 7251 bin tona 1990 yılında 9509 bin tona ve 1991 8981 bin ton, 1993 yılında da 11150 bin tona yükselerek bu dönemlerde bir yıl artıp bir yıl azalarak sürekli bir istikrarsızlık halinde seyir göstermektedir. Bu rakamlardan da görüldüğü üzere 1963-1990 yılları arasında 22 kat artan gübre kullanımı 1980-1990 yılları arasında da ise %8,6 artış göstermiştir (Özdemir, 1989:277)

Girdilere yapılan sübvansiyonlarından en büyük payı ve ilk sırayı kimyasal gübre almaktadır. Gübre destekleme tutarları yıllar bazında şöyle olmuştur; 1980 yılında 38 milyar TL 1986 yılında bu sayı 87 milyara, 1990 yılına gelindiğinde ise 1,6 trilyon, 1994 yılında da 5,6 trilyona yükselmiştir. Bu yükselme mutlak bir yükselme olup, gübre kullanım oranının artmasından kaynaklanmamaktadır. Devletin verdiği desteklemelerden kaynaklanmaktadır (Özdemir, 1989:277)

2.5.3.Fiyat Fark Ödemesi Desteği

Çiftçilerin ürettiği ürünün üretim maliyeti ile iç ve dış fiyatları göz önünde bulundurularak fark ödeme desteği yapılır. Öncelikle arz açığı olan ürünlerde fark ödeme desteği yapılır. Her dönem fark ödeme desteği yapılacak olan ürünler ve o ürünlere yapılacak ödeme miktarı oluşturulacak kurul tarafından belirlenir. Bu desteklemeden yararlanacak tarımsal üreticilerden üretim faaliyetiyle ve satışı hakkında belgeler istenilebilir (Ağca, 2010: 23).

Bu destekleme sisteminin uygulanmasında çok büyük kayıp ve aşırı kazançların ortaya çıkmasına engel olabilmek için tarımsal üretim yapan üretici ile destekleme yapan devlet arasında yapılacak olan bir uzlaşma ile uygulamanın yapılmasına karar verilir. Özellikle desteğin fazla yapılması sonucunda ortaya çıkan ürün arz fazlasının önüne geçebilmek için yapılan sözleşmede var olan kısıtlamalar uygulanabilir. Fakat fark ödeme desteği, alan daraltılması ile birlikte uygulanmaya konulursa çiftçi tarafından avantajlı maliyetleri ortaya çıkarmakta. Bu maliyetler eğer, fark ödeme desteğinden faydalanması ile meydana gelen karları geçerse, çiftçi zarar edeceğinde ve bu zarardan dolayı da sözleşme yapmaya istekli kalmayacak ve bundan dolayı bu destekleme sistemi amacından sapmış olacaktır.

Fark ödeme desteklemesinde ekonomik açısında bazı yararlı yönlerinden bahsedilebilir. İlk olarak bu desteklemenin yürütölmesi açısında temel amacın tüketiciler ve tarımsal ürünlerden faydalanan sanayiciler ürünü genel değerinde alma imkânında faydalanırlar. Bundan dolayı önceden bir değer tespiti olmadığından, yapılacak olan bir fiyatlamamanın sonucunda meydana gelecek olan kaynak bölüşümünde verimliliği olumsuz etkileyecek olan etkilerin meydana gelmesini sağlayan varsayımı kaybolur. Bu olay dış ticaret amaçlı bu ürünleri girdi amaçlı şekilde kullanan sanayi sektörü açısından bir rekabet imkânı sağlayabilir. İkinci olumlu sonuç ise bu uygulamanın bir sözleşme kapsamında uygulandığından destek yapılan ürünü üreten çiftçilerin de kayıt sistemi ile birlikte kayıtlarının alınmasına olanak sağlar. Üçüncü bir durum olarak ise bu desteklemenin uygulanması sebebiyle destekleme yapılan ürünün stoklama ve pazarlama masraflarını ortadan kaldırılmasına olanak sağlamakta. Dördüncü ve son olarak ise desteklemenin fark ödeme desteklemenin, çiftçilerin aksine vergi mükelleflerince karşılayacağından, tarımsal destekleme tarım bütçesinden dışında gösterilmektedir(Şahinöz ve diğerleri, 2007: 16).Tablo 11’de fiyat fark ödemesinin 2006-2014 yılları arası farklı ürünlerde yapılan destekleme verileri bulunmaktadır.

Tablo 11: Fiyat Farkı Desteklemeleri (2006-2014).(1000)TL

Ürün	Yıllar								
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kütlü pamuk	565.809	827.902	647.839,5	512.577	520.564,1	797.070,3	1.123.688	960.792,2	1.335.211
Yağlı Ayçiçek	165.301	203.107	141.124,2	179.667,5	200.969,6	252.764,2	225.976,6	262.200	0
Soya fasulyesi	3.669	8.349	4.056,7	5.461,2	10.569,2	19.299,8	27.799,9	37.180,9	0
Kanola	86	1.190	3.682,2	10.418	15.297,2	16.669,6	17.883,7	25.032,8	0
Aspir		52	3.808	987	6.805	4.539,7	4.688,9	5.044,2	0
Dane mısır	191.398	209.373	71.413,7	152.558,9	163.559,1	182.275	180.811,9	194.521,8	225.281,3
Zeytinyağ	3.650	6.838	2.774,5	9.363	11.787,7	19.111	37.845,9	53.039,7	738
Çay primi	81.923	88.238,3	102.092,3	112.697,6	126.259,2	148.909,8	147.467,4	137.544,2	140.288
Buğday desteği	278,28*3,	300.470,6	590.523,4	837.744,1	835.287,9	857.349,3	501.999	778.220,6	777.333,6
Çeltik desteği		10.000,0	48.896,4	87.140,5	52.588,9	73.504,3	45.516,6	75.942,7	0
Diğer desteği		126682,8	33718,3	7929,89	103366,1	108.642,3	527.044	842.877	0
Kuru fasulye	0	0	0	5.051,5	5.038,3	5.168,4	3.018	5.789,6	0
Mercimek	0	0	0	1.985,8	9.969,3	1.048,52	6.036	1.590,04	0
Nohut	0	0	0	7.193,6	9.389,7	7.638,6	3.264,4	6.888	0
Toplam	1.290.119	1.782.202	1.646.502	2.002.144	2.071.451	2.503.427	2.378.701	2.642.384	2.478.852

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, www.tarim.gov.tr/

2006 yılı için üç ürün birlikte destek kapsamına alınmıştır. Onun için her üç ürün için ortak destek miktarı verilmiştir.

Tabloda kütlü pamuk, yağlı ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir, dane mısır, zeytin yağı, çay primi, buğday desteği, çeltik desteği, diğer desteği, kuru fasulyesi, mercimek, nohut gibi ürünlerin yıllar itibari ile verilen destek miktarlarında 2008 global krizin olumsuz etkileri görülebilmektedir. Diğer yıllarda ise istikrarlı bir şekilde verilen desteklerde artış görülmektedir.

2.5.4.Telafi Edici Ödemeler

Tarımsal üretim yapan çiftçilerin üretim fazlası olan ürünlerin üretimini yapmayarak farklı ürünler üretmeye yönlendirilir. Çiftçilere bu ürettikleri ürünlerden sonra ekim alanlarında bunların yerine ürettikleri ürünlerinden dolayı ortaya çıkabilecek zararlarını engellemek sebebiyle telafi edici desteklemeler uygulanır. Üreticilere yapılacak olan ödemenin miktarının belirlenmesi üreticilerin arz fazlası olan ürünün yerine üreteceği ürün için ayırdığı tarım alanı ile birim ödeme miktarının çarpımı kaydıyla hesaplanır. Üreticilerin organize olmasıyla, alternatif ürünlerin üretilmesi ve pazarlanması amacıyla uygulayacakları yatırımların desteklenmesi için ek ödenekler çıkartılabilir. Telafi edici desteklemelerin ürün açısından ürün başına ödeme miktarları, ödeme zamanları ve ek ödeme miktarları her dönemde kurulan kurulun önerisi ile birlikte Bakanlar Kurulu kararıyla karar verilir (Ağca, 2010: 23).

Bu desteklemenin amacı arz fazlası olan ürünlerin üretiminin azaltılmasının yanı sıra ülkede üretim çeşitliliğine yol açmaktır. Tablo 12’de telafi edici ödemelerin 2004-2014 yılları arasında bazı ürünlerde devletin yapmış olduğu destekleme miktarı hakkında veriler verilmektedir.

Tablo12:Telafi Edici Desteklemeleri (2004-2014) (1000 TL)

Destek Konusu	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Çay Budama Tazminatı Desteği	0	35.265	39.199	45.068	53.115	56.826	61.988	68.340	82.760	93.605	104.917
Çay Budama Masrafları	0	0	20675.8	16.3920	10.072.4	12.680.8	14.7420	13863.6	16.045.7	18046.3	17.413
Patates Sığılı	12146	13.030	23.131.5	17.303.9	7.243.5	0.7	8.119.9	0	8.390.8	233.2	
Şeker Pancarı Telafi Ödemeleri	4.442	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mısır	1.761	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ayçiçeği	1.886	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Soya	37	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yem Bitkisi	758	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	4.442	47.411	72.905	84.592	80.491	76.751	76.731	90.324	98.806	120.042	122.563

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerinden derlenmiştir [www.tarim.gov.tr/\(2015\)](http://www.tarim.gov.tr/(2015)).

Tabloda çay budama tazminat atığı desteği, çay budama masrafları, patates sığılı, şeker pancarı telafi ödemeleri, mısır, ayçiçeği, soya, yem bitkisi gibi alanlarda verilen destekleme ödemeleri özellikle çay ve patates sığılı gibi ürünlerde artarak devam ederken diğer ürünlerde 2004 yılından sonra desteklemelerin verilmediği görülmektedir.

2.5.5.Hayvancılık Desteklemeleri

1990'lı yıllara doğru gelindiğinde hayvancılık üretiminde büyük problemler meydana gelmiş ve devlet 1987'de başta canlı hayvan ve hayvansal ürünlerde farklı tedbir ve önlemler almaya çalışmıştır. Ülke içerisindeki sebepler ile uluslararası sözleşmelerin tesiriyle bu önlem ile tedbirler alınmaya devam etmiştir. Fakat tüm bu tedbirlere karşın, hayvancılık üretiminde verilen destekler arsında dış ticarete üreticiyi muhafaza etme tedbirleri olarak hayati bir destekleme olmuştur(Ören ve Bahadır,2005: 2-3).

Hayvancılık desteklemelerin amacı hayvancılık üretiminin gelişimi, verimli üretimin uygulanması ve devamlılığın sürdürülmesi, yerel üretimin muhafaza edilmesi ve büyütülmesi, kayıt sistemlerinin aktif olmasını sağlamak, hayvancılık politikalarına daha fazla önem verilmesi ve hayvanların sağlığını korumak amacıyla hayvansal desteklenme amaçlanmaktadır(Korkmaz, 2015:117)

Hayvancılık üretiminde ırk değişimi, yem arzının çoğaltılması, üretkenliğin artırılması, işletmelerin kurumsallaştırılması, işletmelerde temizlik olanaklarının sağlanması, hayvanları sağlığı, hayvan tanıma sisteminin önerilmesi, hayvansal mahsullerinin işlenmesi ve piyasaya sürmesi ile ilgili kontrol, takip ve olanakların iyileştirilmesi ve deniz hayvanların desteklenmesi sebebiyle, destekleme önlemleri sağlanır(Ören ve Bahadır, 2005: 2-3).

Hayvancılık desteklemelerinde, bölge ve iller bazında çeşitli destekler vermeye ve verilecek ödemeyi belirlemeye, belirlenen kurulun teklifi üzerine Bakanlar Kurulu yetkilidir (25.04. 2006 Tarih ve 26149 Sayılı Resmi Gazete). Aşağıda tablo 13'de hayvancılık desteklemelerinde birim başına yapılan desteklemeler hakkında veriler verilmektedir.

Tablo13: Hayvancılık Birim Başına Prim Ve Destekleme Miktarları

Destekleme ve prim kalemleri		2016 (TL)
Islah Amaçlı Koyun Keçi Üreticileri Birliği Desteği		25
Büyükbaş Hayvan ve Besi Desteği		200
Süt Desteği (LT.)	Büyükbaş hayvan sütü	Bakanlıkça belirlenen
	Küçükbaş hayvan sütü	Bakanlıkça belirlenen
	Manda	Bakanlıkça belirlenen
	Islah amaçlı süt kalitesi desteği	Bakanlıkça belirlenen
Buzağı Desteği (birim)	4 ay ve üzeri buzağı/malak	350
	Soy kütüğü(81 il)	500
	Döl kontrolü ilave	60
Bombus Arısı (Koloni)		50
Arıcılık (kovan)		10
Tiftik Üretimi Desteği (Kg)	Oğlak tiftiği	22
	Ana mal (ince iyi)	
	Tali	
İpekböcekçiliği (Kg)	Tohum (kutu)	50
	Yaş koza (kg)	40
Süt Fiyat Belirlenmesi (süt tozu) Desteği		Bakanlıkça belirlenen
Sürü Yöneticisi istihdamı desteği (işletme)		5,000

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerinden derlenmiştir www.tarim.gov.tr (2015).

Tablo 13’ de bakıldığında hayvancılık desteklemelerinde 2016 yılında süt, buzağı, arıcılık, tiftik üretim, ipekböcekçiliği birim başına ve çeşitliliklerine göre verilen veya bakanlık tarafından belirleme aşamasına olan rakamlar bulunmaktadır.

2.5.6.Tarım Sigortası Desteklemeleri

Çiftçilerin, üretim araçlarını ve ürünlerini sigorta yapmalarını yönlendirmek üzere, sigorta ödemelerinin miktarının bir kısmı Devlet tarafından ödenir. Tarım sigortasından yapılacak ürünler ile telafisi olunacak dezavantajlar, Bakanlığın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunca karara bağlanır(25.04. 2006 Tarih ve 26149 sayılı resmi gazete). Bitkisel üretim, örtü altı bitki üretimi, deniz ürünleri, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık çalışmaları, arıcılık çalışmaları bu kapsam altındadır. Üretilen mahsul,

dezavantajlar, iller ve işletme büyüklükleri açısından Devlet tarafından verilecek prim desteği fiyatları, her dönem bakanlar kurulunca belirlenir(Korkmaz, 2015:118).

Tarım sigortası prim ödemelerinin bir bölümünü devlet eliyle ödenmektedir. Bu miktar 2014'te ürünleri açısından %50 şeklinde kararlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra açık bölgede üretilen bitkilerin çiçeklenme döneminde mevsimsel riskler kapsamına değerlendirilmesi ve uğrayacak zararlarda artışlar göz önüne bulundurularak 1/3 oranında ek prim ödemesinin bütçenin ilgili bölümünde sağlanmasına karar verilmiştir (2013/5720 sayılı resmi gazetede).

Devletin verdiği tarım sigortası ödeme türleri ve dönemler itibariyle verilen tutarlar Tablo 14'te verilmektedir.

Tablo14:Yıllar İtibari İle Verilen Sigorta Ödemeleri.(1000 TL)

Destek Türü	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Bitkisel Ürün Sigorta Desteği		19602.6	27000	26305	49696.3	141705.9	148997.6		183960.8
Hayvancılık Sigorta Desteği		7124.4	11489.9	13518	8988	82827.2	97669.4		105000
Sera Sigorta Desteği		2551	3100	7950.9	4205.1	8663	7926		5655
Kümes Hayvancılığı Sigortası Desteği		842	3000	5409	3006	2202.9	1215.4	290386.7	5000
Zarar Fazlası Desteği	1989.7	0	0	0	9018	0	0		5000
Diğer Tarım Sigortası Destekleri		1392.3	10474.1	3510	2977	1.000	0		6000
Su Ürünleri Sigortası Desteği	0	0	0	3240	3006	2607.1	7465.6		9000
Toplam	1989.7	31512.3	55064	59932.9	80896.4	239006.1	263.274	290386.7	319615.8

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.www.tarim.gov.tr.

Tabloda bitkisel ürün, hayvan hayat, sera, kümes hayvanları, hasar fazlası, su ürünleri ve diğer tarım sigortası desteklemeleri yıllar itibari ile verilen rakamlarda ürüne bağılı olarak istikrarlı artış beli dönemlerde tamamıyla kesilip verilmediğı görölmektedir.

2.5.7. Kırsal Kalkınma Destekleri

Kırsal Kalkınma Çalışmaların Desteklenmesi Uygulaması, 2006-2010 Tarım amaçlı programda; tarımsal yetiştiricilerin, kırsal bölgede tek başına veya ortaklaşa gerçekleştirecekleri kendi olanaklarına dayalı üretilen tarımsal ürünlerin stoklanması, işlenmesi ve ambalajlanmasına dayalı ekonomik çalışmaların ve altyapıya dayalı yatırım programlarının desteklenmesini hedefleyen bir hibe desteği çalışmasıdır(Korkmaz, 2015:119).

Programın asıl hedefleri; kırsal bölgelerdeki gelir ve sosyal imkânların büyütülmesi, tarım-sanayi işbirliğini oluşturulması, alternatif gelir imkânların oluşturulması, yapılmakta olan kırsal kalkınma projelerin verimliliğinin iyileştirilmesi, altyapının geliştirilmesi, Girişimcilik potansiyelini gerçekleştirmektedir.

Programın iki farklı türden gerçekleşir; birincisi ekonomik çalışmaları kapsamında yatırımlar yapılan destek, bir diğeri ise tarımsal altyapı iyileştirmesi için yapılan yatırımlara verilen destektir. Ekonomik çalışmalar kapsamında yapılan yatırımlardan desteklenmek isteyen üreticilerin (tüzel kişilik) Çiftçi Kayıt Sisteminde ve bunlarla ilgili var olan diğer sistemlerde üyelikleri olması gerekmektedir(Korkmaz, 2015:118).

Bu açıdan üretilen ürünlerin işlenmesi, stoklanması, paketlenmesi ve paketlenmesine gerçekleştirilecek yeni tesislerin oluşturulmasına, yada teknoloji kullanılmasıdaki çalışmalar; bu çalışmaları gerçekleştirmek amacıyla daha önceden yapına başlanmış, gerçekleştirilmemiş veya bir bölümü yapılmış projelerin bitirilmesi amaçlayan çalışmalara; alternatif imkanlar dahilinde seraların kurulması açısında kişisel müracaatlar ve ortak olarak yapılan müracaatları; modern sulama tesislerinin kurulması amacıyla destekleme verileceği ifade edilmiştir (Korkmaz,2015:119)

Kırsal gelişimin gerçekleştirilmesi, altyapı olanakların iyileştirilmesi, toplulaştırma, üretim imkânlarını geliştirme ve sosyal yapının iyileştirilmesi ile doğal kaynakların muhafaza edilmesi ve büyütülmesi hedefiyle, kırsalda yaşamını sürdüren bireylerin ortaklaşa veya kişisel olarak gerçekleştirecekleri yatırım programların maliyetinin bir bölümünün, masraf bölüşüm maddesine bağlı olarak, Devlet tarafından finanse edilir. Kırsal kalkınma ödemelerini gerçekleştirilmesi Bakanlıkça gerçekleştirilir. Kırsal projeleri finanse edilmesi, kırsal bölgelerde yaşayan, topluma istihdam edici tarımsal ve tarım dışı ekonomik projelere öncelik verilir. Kırsal kalkınma ödemeleri

açısında finanse edilecek projelerde; amaçlanan bireyler ve kırsal alandaki kişilerin katılımı, temelden tepeye yaklaşım, sürdürülebilirlik, uygun teknolojilerin faydalanması ve modern işletmecilik uygulamaların çoğaltılması amacına uyulması temel amaçtır. Desteklenecek yatırım çalışmaların amaçları, finanse edilmeleri çalışma türleri açısından ne kadar oranlarda uygulanacağı ve uygulama açısından diğer kriterler, kurulan kurulun önerisi kapsamında Bakanlar Kurulunca karara bağlanır(Ağca, 2010: 24). Aşağıda tablo 15’te kırsal kalkınma destek ödemelerinin 2007-2014 yılları arasında yapılan ödemelerinin verileri verilmektedir.

Tablo 15: Kırsal Kalkınma Desteklemeleri.(1000 TL)

Destek Türü	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Kırsal kalkınma Amaçlı Destekler	79987	109396.5	246628	284262.7	249048.1	195863.5	307943.7	166573.1
Bireysel Kırsal Kalkınma Yatırımları (GAP İlleri)	0	0	59908.3	59998.8	60849.2	57027.1	64792.5	33906.7
Kırsal Kalkınma Kurumu (IPARD)	0	0	0	0	0	38999.9	174016.5	133000
Kuraklık Desteği	264.497	548983.7	2168.7	16.6	0	2.2	4.2	0
Hayvancılık GAP-DAP İlleri	0	0	0	4627.9	72941.8	25346.5	24880.8	7503
Don Afeti	0	0	0	127836.1	247.7		18	
Kurumsal Kapasite Geliştirme Desteği (İRFO)	21916	28853	6762	0	0	0	0	0
Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı Desteği				0	0	0	0	0
Kurumsal Kapasite Geliştirme Desteği (İRFO)				0	0	0	0	0
Köy Bazlı Katılımcı Yatırım Programı Desteği				0	0	0	0	0

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerinden derlenmiştir.www.tarim.gov.tr.

Tablo15’de kırsal kalkınma amaçlı, hane halkına kırsal kalkınma, kırsal kalkınma kurumu, kuraklık, hayvancılık, kurumsal kapasite gelişme gibi alanlarda verilen destekleme oranlarının dağınık bir şekilde verildiği görülmektedir kimisinin sonradan

verilmeye başlandığı kimisinin önceden verilip sonrada verilmemeye başlandığı görülmektedir,

2.5.8.Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Desteği

Toprak kalitesini ve su kaynaklarının korunması, doğal kaynakların devamlılığını, toprak kaymasının engellenmesi ve tarım alanların negatif etkilerinin yok edilmesine amacıyla çevrenin muhafaza edilmesi sebebiyle yürütülmeye başlanan Çevre Amaçlı Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) programı açısında da yapılan desteklerdir. Desteklemeler Adana, Adıyaman, Aksaray, Amasya, Ankara, Aydın, Bilecik, Burdur, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Isparta, İzmir, Kahramanmaraş, Karaman, Kayseri, Kırşehir, Konya, Manisa, Mersin, Nevşehir, Niğde, Samsun, Sivas ve Tokat dâhil 27 ilde karar verilen bölgelerde yapılmaktadır(T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı www.tarim.gov.tr).

Çevre amaçlı tarımsal bölgelerin koruma desteği 3 kategoride oluşmaktadır.

1.Kategori: Toprağı işlemeye dayalı uygulamalar;

- Toprak kaymasını engelleme (set kurma, uygun sürümün yapılması veya nadasın uygulanması)
- Toprağın verimli hale getirilmesi
- Toprağı temizleme saf hale getirme

2. Kategori: Toprak ve su özelliklerinin muhafaza edilmesi ve toprak kaymasının önlenmesi amacıyla uygulanan çalışmalar;

- Sulama yöntemini ideal şekilde gerçekleştirme
- Program çerçevesinde zirai mücadelenin yapılması
- Organik hayvan gübresi vb. gübrelerin kullanılması
- Organik yetiştiriciliğin ve ideal tarım çalışmaların yapılması

3. Kategori: doğaya uygun kültürel yaklaşıma dayalı tarım tekniklerin gerçekleştirilmesi;

- Çevreye uygun bir teknikle sistemli ilaç ile gübre uygulanması,
- Organik müdahaleye uygun tarımsal çalışmalar.

Aşağıda tablo 16'da çevre amaçlı tarım arazilerinin koruma desteklemelerinin üretici sayısı, alan ve ödeme miktarları hakkında veriler mevcuttur.

Tablo16:Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (Çatak) Destekleri

YIL	PROJE UYGULAMA KAPSAMINA ALINAN İLLER	ÜRETİCİ SAYISI	ALAN (ha)	ÖDEME MİKTARI (TL)
2006	Kırşehir, Konya, Isparta, ,Kayseri	469	1.726	1.434.000
2007		1.508	4.041	2.605.000
2008		1.484	4.063	4.630.000
2009	Karaman, Kahramanmaraş, Çanakkale, Niğde, Nevşehir	1.881	4.752	5.061.922
2010	Samsun,Adana, Amasya, Aksaray, Bilecik, Burdur, Denizli, Mersin, Sivas, Diyarbakır	2.940	8.808	10.347.256
2011	Manisa, Ankara, Aydın, Tokat, Çorum, Edirne	4.648	14.414	16.128.359
2012	Adıyaman, İzmir	6.568	21.804	23.182.680
2013	Eskişehir, Hatay, Zonguldak	9.195	33.172	35.084.038
2014	Afyonkarahisar, Bingöl, Bursa, Çankırı, Elazığ, Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kütahya, Malatya, Sakarya, Uşak, Yozgat	15.430	50.559	52.890.491
2015	Sinop, Balıkesir, Bayburt, Trabzon Giresun, Muğla, Osmaniye, Tekirdağ	22.628	77.847	81.195.316
TOPLAM		66.751	221.186	232.559.062

Kaynak, TC. Gıda Tarım Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü NİSAN 2016www.tarim.gov.tr.

Tabloda 2006-2015 yılına kadar yaklaşık 50 üstünde ilimize her yıl farklı gruptaki iller olmak üzere üretici sayısı ve alanına oranla desteklemelerin yapıldığı görülmektedir.

2.5.9. Alan Bazlı Desteklemeler

Dekara göre mazot ve gübre desteği, garantili tohum kullanımı, ideal tarım ve organik tarım çalışmalar amacıyla desteklemeler, farklı ürün üretimi destekleri ve hasat zararları alan bazlı desteklerin içerisinde verilmektedir (Korkmaz, 2015:120). Aşağıda tablo 17’de alan bazlı tarımsal destekleme ödemelerinin destekleme türleri ile birlikte 2007-2014 yılları arası yapılan destekleme miktarı hakkında veriler bulunmaktadır.

Tablo17:Alan Bazlı Tarımsal Desteklemeleri(2007-2014).(1000 TL)

Destek Türü	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Doğrudan Gelir Desteği	1640.897	1137.905	1169.3	1319.5	318.2	302.6	89	32.1
Gübre Desteği	342272	342.057,1	595.192,3	613.568,5	620.539,6	694.627,9	717.469,4	780.595,3
Toprak Analizi Desteği	0	0	1627	69217.9	83678.6	97537	98325.5	101813.8
Alternatif Ürün Desteği (tütün)	0	0	4352.4	7308.5	7261.1			
Organik Tarım	0	0	6348.6	7349.7	60720.8	68080.2	37986.1	68817.3
İyi Tarım	0	0	342.2	1807.1	5349.3	6418.2	10816.1	18839.3
Fındık Üreticileri Alan Bazlı Gelir des.	0	0	0	650542	709200.8	709705.7	716548.9	788971.2
Fındık Alternatif Ürün Desteği	0	0	0	536.5	1278.1	1042.1	56.1	194.7
Fındık Söküm Tazminatı	0	0	0	536.5	0	0	0	0
Patates Zararı	0	0	0	0	0	8626.5	0	0
Toplam	2.461.938	1.953.131	1.078.557	1.858.664	1.996.346	2.166.840	2.189.674	2.406.318

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerinden derlenmiştir www.tarim.gov.tr.

Alan bazlı desteklemeler tablo 17’de 2007-2014 yılları arasında doğrudan gelir desteği, gübre desteği, toprak analiz desteği, alternatif ürün desteği, organik tarım, ideal tarı, fındık üreticileri gelir desteği vb. desteklemelerde verilen desteklemelere bakıldığında doğrudan gelir desteği ve gübre desteği dışında diğer desteklemelerde bir istikrarsız olduğu söylenebilmektedir.

Toprak kalitesini ve su kaynaklarının korunması, doğal kaynakların devamlılığını, toprak kaymasının engellenmesi ve tarım alanların negatif etkilerinin yok edilmesine amacıyla çevrenin muhafaza edilmesi sebebiyle yürütülmeye başlanan Çevre Amaçlı

Tarımsal Arazilerin Korunması (ÇATAK) programı kapsamında da alan Bazlı destekler uygulanmaktadır.

Bu destekleme uygulamaları ÇATAK programda yer alan 27 ilde belirlenen bölgelerde uygulanmaktadır. Bu uygulamada üreticilere; ilk kategori olan toprak işlemeli tarım uygulamalarına 30 TL/da, ikinci kategori olan toprak ve su özeliğinin muhafaza edilmesi ve toprak kaymasına yönelik çalışmalar ve arazinin nadasa bırakılması uygulamalarına 60 TL/da, üçüncü kategori olan çevre dostu tarım uygulamaları ve kültürel yaklaşımlarına 135 TL/da destek verilmektedir (T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından 2016. www.tarim.gov.tr).

2.5.10. Doğrudan Gelir Desteği

Doğrudan Gelir Desteği (DGD) üretim gerçekleştiren üreticiyi kapsayan doğrudan üreticiye verilen destekleme şeklidir. Türkiye’de gerçekte üretim yapan üreticiye ettikleri toprak miktarı dikkate alınarak verilen DGD ile üreticiye katkı verilirken, bununla birlikte üreticiler müracaat esnasında beyan ettikleri belgeler ve bilgiler ile beraber kayıtları alınması ile beraber planlı tarıma başlamasının Temel kriteri olan Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS) devreye girmektedir. ÇKS itibaren DGD ve diğer tarımsal desteklerin asıl üretimi yapan üreticinin faydalanmasını sağlamasında önemli etkisi olmaktadır(Koç ve Bayaner, 2001: 1).

Doğrudan Gelir Desteği önceden verilen girdi, fiyat ve kredi desteklemelerinin alternatifi olarak çiftçiye doğrudan tarımsal üretim gerçekleştirdiği birim alan kaide alınarak yapılan desteklemedir. Daha öce yapılan desteklemelerin aksine asıl üretimi yapan üreticiye verilen doğrudan, şeffaf ve adil bir desteklemedir.(Babacan, 1999: 2).

Tarımsal üretim gerçekleştiren üreticinin refah ve gelir düzeyini yükseltmek, yaşam standartlarını düzeltmek sebebiyle verilen DGD desteklemeleri, aynı şekilde ileride Türk tarımında uygulanacak başka uygulamaların ve daha verimli tarım uygulamaları amacıyla güncel ve modern bir tarımsal veri tabanı gerçekleştirme amacına da hizmet vermektedir. Kaynak kullanımını daha az etki veren bir yöntem olarak DGD, dünyanın tümüne refah artışına destekte bulunur. Geçmişte günümüze doğru bu tür modern bir tarım Envanterinin noksanlığı, tarımın başlıca sorunlarına tesirli çözümler bulunmasına önemli rol göstermiştir. DGD ile beraber çiftçilerin Çiftçi Kayıt Sistemine kayıt yapması ile üreticilere ait doğru bilgilere sahip olunacaktır. Bu bilgilerin değerlendirilmesi ile birlikte ulusal ve küresel tarım politikalarının verimliliği yükselecektir(Yalçınkaya ve diğerleri; 2006: 109).

Meydana getirilecek Çiftçi Kayıt Sistemi ile tarımda uygulanacak desteklemelerin verilmesi amaçlanan üreticileri direk verilmesini sağlamaktadır. Önceden yapılan desteklemelerin, üretilen ürünlerin piyasasında düzensizliğin temel bir sebebi olarak, verimdeki değişimlerdir araya getirilince üretici gelirlerinde artma belirsizliklere sebep olmaktadır. Buna ilaveten, desteklemeler sebebiyle ayrılan bütçeden çok az bir bölümü çiftçinin eline geçmekteydi. DGD ile destekleme bütçelerinin doğru kişiye doğru dönemde verilmesi sağlanacaktır (Güney,2006: 33).

DGD' en faydalanmak amacıyla müracaatların tarımsal üretimin üretildiği İl/İlçe Tarım Müdürlüğü'ne başvurusu gerekmektedir. Müracaatlarda aşağıda belirtilen belgelerin noksansız bir şekilde verilmesi gerekerek Çiftçi Kayıt Sistemi'ne kayıt yapılması gerekmektedir. Müracaatların yapıldığı arazi bilgilerin gerekli denetimleri ve incelemeleri bittiği zaman DGD ödemesi, müracaat eden çiftçiye doğrudan verilmektedir(Acar ve Bulut, 2009: 5). Aşağıda tablo 18'de ÇKS' de Kayıtlı Çiftçi Sayısı 2001-2013 yılları arasındaki veriler verilmektedir.

Tablo 18:ÇKS ‘de Kayıtlı Çiftçi Sayısı

Yıllar	Çiftçi sayısı	Alan (da)
2001	2.182.767	121.964.486
2002	2.588.666	164.960.378
2003	2.765.287	167.346.718
2004	2.745.424	167.099.180
2005	2.679.737	165.826.141
2006	2.609.723	164.930.261
2007	2.613.234	167.277.814
2008	2.380.284	157.694.645
2009	2.328.731	154.360.407
2010	2.318.506	156.309.390
2011	2.292.380	152.048.523
2012	2.214.537	153.449.052
2013	2.183.270	147.293.244

Kaynak: Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı verilerinden derlenmiştir www.tarim.gov.tr.

Tabloda 2001-2013 yılları arasında ÇKS’ de kayıtlı çiftçi sayılarında ve alanda düzensiz bir şekilde artış ve azalışlar meydana geldiği görülmektedir.

2005’de Çiftçi Kayıt Sisteminde kayıtlı 2.679.737 üretici mevcutken, 2013’de 2.183.270 üretici ÇKS’ ye katılmıştır. Buna ilaveten 2005’de 166 milyon dekar bulan kayıtlı toprak, 2013 yılında 147 milyon dekara düşmüştür.

Bu durumla beraber DİE aracılığıyla 2001’de gerçekleştirilen Tarımsal İşletmeler Anketine bakılarak bir sonuç çıkartılırsa, toplam çiftçilerin %90, tarımsal alanlarda ise %91’nin ÇKS bünyesinde yapıldığı görülmektedir (Ağca; 2010: 52).

Doğrudan gelir desteklemesi, diğer üretimlerin aksine sadece bitkisel üretim gerçekleştiren üreticilere yapılmaktadır. Bilindiği üzere tarımsal üretim bitkisel üretimin yanı sıra hayvansal üretim şeklinde de yapılmaktadır. DGD desteklemeleri hayvancılık üretimde uygulanmamaktadır. Bundan dolayı hayvancılık üretimi gerçekleştiren üreticiler verilen destekten yararlanamamaktadır (Çavuş, 2009: 130).

Buna ilaveten küçük alanlara sahip yoksul üreticiler bakımında, DGD programından faydalanmak amacıyla gerçekleştirilmesi gereken harcamalar (bürokratik prosedürler ile kırsal-kentsel alanlar arasındaki ulaşım giderleri vb.) yararlanılacak DGD maliyetinden fazla çıkabilmektedir (Yalçın ve diğerleri, 2006:113). Desteklemede DGD ödemeleri kayıtlı olmak koşuluyla ile 1-500 dekar boyutunda olan tarım alanlarına gerçekleştirilmektedir; daha geniş alanların da 500 dekarı bulan bölümlüde sistemin içine girmektedir. Fakat geniş mülk sahipleri noter anlaşmaları ile topraklarına ideal bölümlere ayırarak çevresindekilere vermekte ve bundan dolayı topraklarını tümü DGD kapsamına girmektedir. Bu sebeple küçük üretici yeterince sistemin içine girememektedir(Yılmaz ve diğerleri, 2008: 249).

Desteklemeden yararlanmanın şartlarından en önemlisi tapulu araziler olduğundan; kiralama, ortakçılık/yarıcılık yükümlülüğüne bağlı olarak arazisini işleyen DGD yararlanmayacaklardır. Buna ilaveten, tarımsal üretim yapmayıp pasif durumda olup arazisini kiralayanlar bu sözleşmelerde, DGD ödemelerini toprak sahiplerinin desteklemeden faydalanacağı şartı uygulatılmaktadır.

Devlet tarafından temel problem ise, desteklerden faydalanan bireylerin ahlak problemidir. Şöyle ki, doğrudan gelir desteğinden faydalanmak için destekleme primiyle hiçbir bağlantısı bulunmayan bireylerinde müracaat etmeleridir.

III. BÖLÜM

3.Yöntem, Veri Seti ve Analiz Sonuçları

3.1. Yöntem

Çalışmada Türkiye’de tarımsal destekleme ile tarımsal katma değerleri arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için “Granger Nedensellik Testi” uygulanmıştır (Granger, 1969). Ampirik çalışmalarda Granger nedensellik testi uygulanabilirliğindeki kolaylık sebebiyle en çok tercih edilen bir yöntemdir.

Bu çalışmada yapılan analizlerin ilk aşamasından durağanlık testleri yapılarak incelenen değişkenler üzerinde zaman etkisinin bulunup bulunmadığına karar verilmiştir. Çünkü Granger nedensellik testini yürütebilmek için değişkenlere ait serilerin durağan olması gerekmektedir. Bir değişkenin durağan olup olmadığını veya durağanlık derecesini belirlemede kullanılan en geçerli yöntem birim kök testidir. Uygulamalarda en fazla kullanılan birim kök testleri Dickey Fuller(DF), Genişletilmiş Dickey Fuller(ADF) ve Phillips-Peron (PP) testlerinden faydalanmıştır. GDF yöntemindeki optimal gecikme sayısının belirlenmesinde Akaike Bilgi Kriteri; PP testinde ise Newey- West Bandwith kullanılmıştır.

ADF birim kök testinde eşitlik (1) tahmin edilmekte ve α ($\alpha=p-1$) parametresinin istatistiki olarak sıfırdan farklı olup olmadığı test edilmektedir. A parametresinin sıfırdan farklı olduğunun kabul edilmesi serinin düzeyde durağan olduğunu göstermektedir (Dickey ve Fuller, 1981)

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 t + \alpha Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Eşitlik (1)’de $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$, β_0 parametresi sabit terimi, t deterministik trendi, k gecikme uzunluğunun ve ε_t stokastik hata terimini temsil etmektedir.

Zaman serisi analizlerinde sıklıkla karşılaşılan ikinci aşama, incelenen değişkenler arasında uzun dönem ilişkinin sorgulandığı eşbütünleşim testidir. Tek başlarına durağan olmayan serilerin belirli bir bütünleşim seviyesinde lineer birleşimlerinin durağan olması, eşbütünleşim olarak adlandırılır ve eşbütünleşim testleri, aynı dereceden durağan iki zaman serisinin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini sorgular. Diğer bir ifade

ile seriler aynı seviyede durağan hale geliyorsa, seriler arasında bir eşbütünleşme ilişkisi olup olmadığını test etmek için Johansen ve Juselius tarafından geliştirilen “Johansen Eşbütünleşme Testi” kullanılmıştır.

Seriler arasında eşbütünleşme olması halinde, bu değişkenler arasında en azında bir yönde nedensellik bulunur. Bu çalışmada seriler arasındaki ilişkiyi yönünü analiz etmek için Granger ve Engle tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi uygulanmıştır.

Ampirik çalışmalarda Granger nedensellik testi uygulanabilirliğindeki kolaylık sebebiyle en çok tercih edilen bir yöntemdir. Granger nedenselliği, aralarında bir ilişki olup olmadığı sorgulanan değişkenler arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koyma ve bir ilişki varsa bu ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla kullanılır ve aşağıdaki eşitlikler yardımıyla test edilir.

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \alpha_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m \gamma_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (3)$$

Burada $\alpha_i, \beta_i, \theta_i, \gamma_i$ gecikme katsayılarını, m bütün değişkenler için ortak gecikme derecesini ε_{1t} ile ε_{2t} korelasyonsuz beyaz süreçlerini göstermektedir.

Granger nedensellik analizi, eşitlik (2) ve (3) ‘de hata terimlerinden önce yer alan bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin katsayılarını sıfıra eşit olup olmadığını test edilerek yapılır. Hipotez çift taraflı kurularak nedenselliğin karşılıklı mı yoksa tek taraflı mı olduğu belirlenmektedir. Burada, β_i değerlerinin belirli bir anlamlılık düzeyi ile sıfırdan farklı olmaları durumunda “ X_t ’nin Y_t ’ye neden olduğu” söylenir ve bu durum “ $X_t Y_t$ ’ nin Granger nedenidir”, biçiminde ifade edilir. Bu durum “ X_t ’den Y_t ’ ye doğru tek yönlü nedensellik” olarak tanımlanır. Y_i değerlerinin belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı olmaları durumu “ Y_t ’nin X_t ’ye neden olduğu” şeklinde ifade edilir. Bu durum “ $Y_t X_t$ ’nin Granger nedenidir” şeklinde ifade edilir ve “ Y_t ’den X_t ’ye doğru tek yönlü nedensellik” olarak ifade edilir. Eğer bu iki koşulda geçerli ise, hem β_i hem de γ_i katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyi ile sıfırdan farklı olmaları durumunda “ $X_t Y_t$ ’ nin; Y_t ’de X_t ’nin Granger nedenidir” diye tanımlanır. Bu tanımlama “*çift yönlü*

nedensellik” olarak ifade edilir. İki koşulun geçerli olmaması, β_i , hem de Y_i katsayılarının belirli bir anlamlılık düzeyi ile sıfırdan farklı olmamaları durumu iki değişkenin birbirinin nedeni olmadığı anlamını taşır. Bu durum “*Xt ve Yt birbirinden bağımsızdır*” şeklinde tanımlanır.

Çalışmada Granger nedensellik testi için gecikme uzunluğunun belirlenmesinde minimum Akaike bilgi kriteri (AIC) dikkate alınmıştır. Analizler E-views5.0 paket programları kullanılarak yapılmıştır.

3.2.Yazın Taraması

Şahinöz ve diğerleri (2007) yaptıkları çalışmada, fark ödeme desteklemesinin fiyatlar ve üreticiler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Refah analizi yönteminin uygulandığı çalışmanın sonucunda fark ödeme desteklerinin maliyet ve karlılık hesabının iyi yapıldığı koşullarda fiyatlar ve üretici gelirleri yönünden istikrar yaratacağı sonucuna varmışlardır. Bu durum üretimde devamlılığı sağlama açısından fark ödeme desteklemesinin alternatif bir destekleme modeli olarak kullanılabileceği sonucunu ortaya koymaktadır.

Erdal ve Erdal (2008) yaptıkları çalışmada bazı tarımsal ürünlerin üretim alanları ile prim ödemeleri arasında nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığını inceledikleri çalışmalarında nedensellik testlerini kullanmışlardır. Yapılan çalışmanın sonucunda pamuk, ayçiçeği ve soya ürünlerinin üretim alanları ile prim ödemeleri arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır. Buna karşılık, kanola üretim alanı ile prim ödemesi arasında tek yönlü, mısır üretim alanı ile prim ödemesi arasında çift yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan diğer analizlerin sonucunda ise ayçiçeği, soya, kanola ve aspir üretim alanları ile ürün fiyatı arasında, ürün fiyatlarından üretim alanlarına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. Ayrıca, soya ve kanola ürünlerinde prim ödemeleri ve ürün fiyatları arasında çift yönlü, ayçiçeği ürününde prim ödemesi ve fiyatı arasında tek yönlü bir nedensellik ortaya çıkmıştır.

Demirdöğen ve diğerleri (2012) yaptıkları çalışmada yapılan desteklerin tarım sektörü üzerine etkilerini incelemişlerdir. Yapılan çalışma sonucunda tarımsal nüfus ve istihdam başına sağlanan desteklerin son yıllarda bir miktar artmış olmasına karşılık, tarımsal üretim değerlerindeki gelişmenin gerisinde kaldığını göstermektedir. Tarımsal gelirlerin yüzde 35-40 gibi oldukça önemli bir kısmının uygulanan desteklerden sağlandığı ve desteklerle gelirler arasında yakın bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Terin ve diğerleri (2013) yaptıkları çalışmada regresyon analizini kullanarak, tarıma yapılan toplam sabit sermaye yatırımlarının, tarımsal desteklemelerin, tarımın GSYİH içindeki payının ve tarımsal istihdamın büyümeyi nasıl etkilediğini

incelemişlerdir. Analiz sonucunda, tarıma yapılan toplam sermaye yatırımlarının, tarımsal desteklerin ve tarımın GSYİH içindeki payının, tarımsal büyümeyi olumlu yönde etkilediği, bunun yanında tarımsal istihdamın tarımsal büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Obansa ve diğerleri (2013) ekonomik büyüme ile tarımsal desteklemeler arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında Granger nedensellik testini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ile tarım finansmanı arasında iki yönlü nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun yanında ekonomik büyüme ile tarımsal büyüme arasında da iki yönlü nedensellik ilişkisine rastlanmıştır.

Fayçal ve diğerleri (2016), yaptıkları çalışmada tarımsal destekleme ile büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Eşbütünleşme yönteminin kullanıldığı çalışmada tarımsal üretimin ve üreticilerin desteklenmesinin tarımsal büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Bunun dışında toplam tarımsal destekler üretim ve üreticiler arasındaki ilişkilerden bağımsız olarak uzun vadede tarımsal üretim ve ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yapmaktadır.

Bu çalışmalar dışında, tarımsal Ar-Ge ve toplam faktör verimliliği arasındaki ilişkiyi inceleyen Subaşı ve ören (2013), tarımsal büyüme ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceleyen Chien ve diğerleri (2001), tarımda açıklık derecesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Verter (2016), ekonomik büyüme ile tarımsal büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Zortuk ve Karacan (2016) çalışmalarında da nedensellik analizleri kullanılmıştır.

3.3. Veri Seti

1981-2016 dönemleri baz alınarak, tarımsal destekleme ödemelerinde meydana gelen değişimler ile tarımsal katma değerde meydana gelen değişimler Granger nedensellik testi ve Eş bütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Tarımsal destekleme verileri T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığından elde edilmiştir. Tarımsal katma değerdeki değişimler ise OECD istatistik tabanından elde edilmiştir. Tarımsal desteklemeler 1980-2001 yılları arasında toplam destek değerleri, fiyat desteği, girdi desteği, teşvik primleri, tazminat, kredi ve fark ödemelerinden oluşmaktadır. 2002-2016 yılları arasındaki toplam destekleme değerleri ise, alan bazlı destekler, fark ödeme destekleri, hayvan destekleri, telafi edici ödemeler, diğer tarımsal amaçlı destekler, tarım sigortaları ve kırsal kalkınma destekleri toplamından oluşmaktadır. 1981-2001 yılları arası veriler dolar cinsinden alınmıştır. 2002-2016 yılları arasındaki veriler ise T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığında TL cinsinde yer almaktadır. Yıllar itibari ile ortalama döviz kuru değerleri elde edilerek TL cinsinden dolar cinsine dönüştürülmüştür. Bunu yapılmasının nedeni tarımsal katma değer verilerinde ki değişimin dolar cinsinden olması ve döviz kuru değişim etkisinin serilere yansımaları engellenmesinin sağlanmasıdır. Tablo 19’da tarımsal katma değer ile tarımsal destekleme verileri verilmektedir.

Tablo;19: Tarımsal Katma Değer ve Destekleme Oranları

Yıllar	Tarımsal katma değer	Tarımsal destekleme	Yıllar	Tarımsal katma değer	Tarımsal destekleme
1981	-1,9	6,6	1999	-4,6	2,3
1982	3,1	-18,6	2000	6,4	-42,6
1983	-0,9	11,3	2001	-8,9	-39,2
1984	0,5	6,7	2002	8,7	-44,0
1985	-0,5	-0,2	2003	-1,5	44,1
1986	4,6	-3,3	2004	4	19,9
1987	0,4	44,3	2005	7,9	28,1
1988	7,8	8,2	2006	1,5	20,8
1989	-7,6	31,0	2007	-6,2	28,5
1990	6,8	-2,7	2008	4,5	5,8
1991	-0,9	77,8	2009	4,1	-35,0
1992	4,3	-13,3	2010	7,7	33,8
1993	-1,3	-15,4	2011	3,4	8,1
1994	-0,72	-13,9	2012	2,2	0,5
1995	4,4	266,1	2013	2,3	7,9
1996	-2,3	-39,4	2014	0,6	-9,0
1997	8,4	23,4	2015	9,1	-12,0
1998	-4,6	20,8	2016	-4,1	1,4

Kaynak;T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve OECD İstatistik Tabanı

3.4. Sınama Sonuçları

Ekonometrik uygulamalarda serilerin birbirleri ile olan ilişkilerinde hatalı sonuçların ortaya çıkmaması adına öncelikle durağanlık analizi yapılmaktadır. Yapılan birim kök testleri ile seriler durağanlaştırılmakta ve bu şekilde sahte regresyon ile karşılaşılması önlenmektedir. Bu çalışmada, Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi ile serilerin durağan olup olmadıkları sınanmıştır. Söz konusu teste ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo;20: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzey		Birinci Fark	
	t-statistic	Prob.	t-statistic	Prob.
D(Tarımsal katma değer)	-11.19273 -3.632*	0.0000	-16.91989 -3.639*	0,0001
D(Tarımsal destekleme)	-6.92424 -3.632*	0.0000	-6.604085 -3.653*	0.0000

Not: ADF testinin uygun gecikme uzunluğunun tespiti için t istatistik kriteri kullanılmıştır.

Tablo 20 incelendiğinde tarımsal destekleme ve tarımsal katma değer verileri (DTarımsal katma değer) değişkeni düzey değerde durağan ve birinci farkı alındığında, %1-5-10 kritik değerde de anlamlı olmaktadır. Tarımsal destekleme (DTarımsal destekleme) verisi de, düzey değerde de birinci fark değerinde de durağan olmaktadır. Birim kök testlerinden sonra nedensellik testlerine geçebilmek için değişkenlerin düzey değerleri kullanılarak VAR modeli kurulacak ve bu model ile uygun gecikme sayısı belirlenecektir. Bu amaçla iki değişkenden oluşan VAR modeli kurulmuş ve aşağıdaki gecikme uzunluğu tespiti bilgi kriterleri vasıtasıyla belirlenmiştir.

Tablo; 21: Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-240.4764	NA	63.71007	9.860.996	9.946754	9.889946
1	-196.2644	100.1243*	9,549170*	7.931936*	8.159210*	8.118784*
2	-194.5514	3.090099	10.45555	8.021623	8.400412	8.166370

Tablo 21’de maksimum olabilirlik yöntemine dayanan Johansen koentegrasyon analizi gecikme uzunluğuna duyarlı olmaktadır. Gecikme uzunluğu VAR modeli çerçevesinde modelin istikrar koşulunu sağlayan Akaike Bilgi Kriteri, Schwarz Bilgi Kriteri ve Hannan-Quinn Bilgi Kriterine göre 1 olarak belirlenmektedir.

Tablo ;22: PP Birim Kök Testi

Değişkenler	Düzey		Birinci Fark	
	t-statistic	Prob.	t-statistic	Prob.
D(tarımsal katma değer)	-11.3178 -3.632*	0.0000	-59.7462 -3.639*	0,0001
D(tarımsal destekleme)	-6.99569 -3.632*	0.0000	-35.1733 -3.639*	0.0001

Tablo 22 incelendiğinde tarımsal destekleme ve tarımsal katma değer verileri (D tarımsal katma değer), tarımsal destekleme (D tarımsal destekleme) değişkenleri yine düzey değerde durağan ve birinci farkı alındığında, %1-5-10 kritik değerde de anlamlı olmaktadır.

Tablo ;23: Johansen Juselius Eşbütünleşme Testleri (Sınırsız Eşbütünleşme Sıra Testi-İz)

Hipotez	Eigenvalue (özdeğer)	İz istatistiği	%5 kritik değer	Prob.**
None* (r=0)	0.458105	-35.484	20.2618	0.0002
At most 1* (r=1)	0.350124	14.6531	9.16454	0.0042

* İz testi, 1 eş-entegrasyon denklemini gösterir) 0.05 düzeyinde hipotezin reddedildiğini gösterir

Tablo 23’de, Johansen eşbütünleşme sonuçlarına göre iz istatistiği %5 önem seviyesinde kritik değerden büyük olduğundan değişkenler arasında eşbütünleşik vektör yoktur ve boş hipotezi ($r = 0$) ve en çok 1 hipotezleri ($r=1$) reddedilmektedir. Bu durumda değişkenler arasında en çok iki adet koentegre vektör vardır. Buna göre tarımsal katma değer, tarımsal destekleme verileri arasında uzun dönemli iki eşbütünleşme ilişkisinin var olduğu görülmektedir.

Tablo; 24: Sınırsız Eşbütünleşme Sıralama Testi (Maksimum Özdeğer)

Hipotez	Eigenvalue (özdeğer)	Max-Eigen (Max-öz değer) istatistiği	%5 kritik değer	Prob.**
None* (r=0)	0.458105	20.83122	15.8921	0.0077
At most 1* (r=1)	0.350124	14.65313	9.16454	0.0042

* Maksimum özdeğer testi, 0.05 seviyesindeki 1 eş-entegre denklemi / grupları belirtir

* Hipotezin 0.05 düzeyinde reddedildiğini gösterir

Tablo 24’te, Johansen koentegrasyon test sonuçlarına göre, maksimum özdeğer istatistiği %5 önem seviyesinde kritik değerden büyük olduğundan değişkenler arasında koentegre vektör vardır, boş hipotezi ($r=0$) ve ($r=1$) hipotezleri kabul edilmemektedir. Buna göre, tarımsal katma değer, tarımsal destekleme verileri arasında uzun dönemli iki eşbütünleşme ilişkisi var olduğu görülmektedir.

Değişkenlerin her ikisinin de aynı düzeyde durağan olması bizi Granger nedensellik analizine yönlendirmektedir,

Tablo;25:Granger Nedensellik Testi

Nedensellik yönü	Chi-sq(ki-kare)	Obs.	Prob.
Tarımsal katma değer	0.55111	34	0.5822
Tarımsal destekleme	0.91696	34	0.4110

* 1% önem düzeyi , ** 5%, önem düzeyi

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, $prob > 0.05$ ($0.5822 > 0.05$) ve ($0.4110 > 0.05$) olduğundan Tarımsal katma Tarımsal katma değer ↔ Tarımsal destekleme değişkenleri arasında her iki yönde bir nedensellik ilişkisi olmadığı sonucuna varılmaktadır.

SONUÇ

Cumhuriyetten günümüze uygulanan tarım politikalarına yön veren hedeflere baktığımızda, ilk yıllarda öncelikli hedefin ülke nüfusunu besleyecek tarımsal üretim düzeyine ulaşılması olarak belirlendiği görülmektedir. Daha sonraki dönemler dünya genelinde gelişmeler eşliğinde tarımda makineleşmenin ve modern girdi kullanımının arttığı dönemler olmuştur. 1980 sonrası dönem ise serbestleşme hareketleri ve dış unsurların etkisiyle desteklerin azaldığı ve yapısının değiştiği bir dönem olmuştur. Bu çerçevede Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren uzun bir süre Türk tarım politikaları özü itibarıyla destekleyici, koruyucu ve müdahaleci politikalardan oluşmuştur. Planlı dönemle birlikte devletin tarım sektörüne müdahalesi destekleyici ve yol gösterici biçiminde şekillenmiştir. 1980'den sonraki dönemler ise devlet müdahalesinin azaltılması ve destekleyici, koruyucu politikalardan uzaklaşılmasının hedeflendiği dönemler olmuş ve tarımsal destekleme programlarının kapsamında ciddi şekilde daralmalar yaşanmıştır. Genel hatlarıyla baktığımızda, Türk tarım politikalarının hedefleri ile Dünyadaki tarım politikalarının hedefleri benzerlikler göstermekte ve destekleme düzeyleri farklı olsa da uzun yıllar destekleme politikalarının uygulandığı görülmektedir. Buna karşılık temel bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık, Türk tarım politikaların genellikle makroekonomik politikalar altında düzenlendiği ve dış unsurların etkileri ile konjonktüre göre şekillendiği, buna karşılık dünya genelinde ki politika ve uygulamalar açısından bütüncül bir yapı oluşturduğu ve tarıma özgü bir politika olduğu görülmektedir. Bu temel farklılık Türk tarımını, bugün için hala bazı yapısal sorunlarını çözememiş olmasıyla karşı karşıya bırakmıştır. Bu yapısal sorunlar küçük ve parçalı işletme yapısı, geçimlik ve yarı geçimlik üretimin yaygın oluşu, mesleki eğitim, örgütlenme ve işbirliği konularında etkisizlik, eğitim ve yayım hizmetlerinde yetersizlik, düşük verimlilik, sermaye ve mali kaynak yetersizliği, tarım topraklarında yaşanan erozyon sorunu, kamu örgütlenme yapısının dağınıklığı ve tarımsal ürünlerin kalite ve standartlar açısından iyileştirme ihtiyacı içinde olması şeklinde sıralanan sorunlar tarımsal destekleme gereksinime ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de tarımsal destekleme ile ilgili gelişmelerin, dünyadaki gelişmelerle paralellik gösterdiği görülmektedir. Türkiye'deki tarımsal desteklemeye baktığımızda tarih boyunca değişiklikler gösterdiği de görülmektedir. 1980-2001 yılları arasında baktığımızda fiyat desteği, girdi desteği, teşvik primleri, kredi ve fark ödemesi desteklerinden oluşurken. 2002-2016 yılları arasında alan bazlı destek, fark ödemeleri destekleri, hayvan destekleri, telafi edici ödemeler, diğer amaçlı destekler, tarım sigortaları ve kırsal kalkınma destekleri olarak verilmektedir.

Bu çalışma Türkiye’ de tarımsal katma değer ve tarımsal destekleme arasında bir nedensellik ilişkisinin varolup olmadığını ekonometrik olarak analiz etmektedir. Analiz yöntemi olarak literatürde sık kullanılan Granger nedensellik testi benimsenmiş, test sonuçlarının tutarlılığını sınamak amacıyla (robustness), Granger testinden elde edilen bulgular değerlendirilmektedir. Çalışma sonuçlarına göre iki değişken arasında uzun dönemde iki eşbütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılırken değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı sonuçlarına ulaşılmaktadır. Gelişmiş ülke örneklerine bakıldığı zaman tarımsal destekleme ve tarımsal katma değer ilişkisini desteklediği sonucuna varılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağca, M. (2010) *Türkiye’de Uygulanan Tarımsal Destekleme Politikalarındaki Gelişmeler*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü: Adana.

Acar, M. ve Bulut, E. (2009) “*Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikalarında Son Gelişmeler*” Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, s.17, ss. 1-19.

Babacan, A. (1999) *Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı yayınları, <http://ekutup.dpt.gov.tr/tarim/babacana/gelirode.pdf>, (19.11.2014).

Çavuş, V. (2009) *Türkiye’de Tarımda Doğrudan Gelir Desteği Uygulaması ve AB Sürecinde Destekleme Politikaları*, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Yüksek Lisans Programı: İstanbul.

Çomaktekin, M. F. (2009) *Tarımsal Destekleme Politikaları ve Türkiye’de Uygulamalar: 1990 ve Sonrası Dönem*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 180 Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı: İstanbul.

Gaytancıoğlu, O. (2009) *Türkiye’de ve Dünyada Tarımsal Destekleme Politikası*, İstanbul Ticaret Odası yayınları, Yayın No: 2009-14

Güney, O. İ. (2006) *Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikaları ve Tarımsal Destekleme Sistemlerinde Yaşanılan Yeni Gelişmeler: Doğrudan Ödeme Sistemi ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı: Adana.

Koroğlu, S. (2003) *Avrupa Birliğinde ve Türkiye’de Tarımsal Örgütlenme*, T.C. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı AT Uzmanlık Tezi, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı: Ankara.

Memiş, H. (2004) *Türkiye’de Uygulanan Uluslar Arası Para Fonu (IMF) Destekli İstikrar Programlarının Tarım Sektörüne Etkileri*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı: İstanbul.

Kamacı, A. (2006) *Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikalarının Etkinliği ve OTP’ye Uyum Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.

Ören, M. N. ve Bahadır, B. (2005) “*Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Hayvansal Ürün Politikaları ve Bu Politikalar Sonucu Ortaya Çıkan Transferler*” Hayvansal Üretim Dergisi, s. 46, ss. 1-7

Özgüven, M. M., Türker, U. ve Beyaz, A. (2010) “*Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Mekanizasyon Durumu*” Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, c.27, s. 2, ss. 89–100.

Pamuk, Ş. (2009) “*Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme: 1880–2000*” ‘Mülkiye’ hakemli dergi, c. 33, s. 262, ss. 63–76.

Sayın, C. Ve Tufan, A. (2012) *Türkiye ve Avrupa Birliği’nde izlenen Tarım Politikaları*, [www.cengizsayin.com/YAYINLAR/AB_POLITIKA_\(TOKAT\).pdf](http://www.cengizsayin.com/YAYINLAR/AB_POLITIKA_(TOKAT).pdf), (05.11.2014).

Şengül, H., Güneş, E., Artukoğlu, M. M. ve Kızılaslan, H. (2010) *Tarımsal Girdi Kullanımı ve Politikaları*, Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Tebliğler Kitabı 2. Cilt, ss. 853-859, 11-15 Ocak 2010, Milli Kütüphane Konferans Salonu-Ankara.

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) (2014) BÜGEM Faaliyetleri <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>, (26.12.2014).

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü (BÜGEM) (2016) BÜGEM Faaliyetleri <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BUGEM.pdf>. T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü, Tarımsal Veriler, Eylül 2014

T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Balıkçılık Ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü (2014) Su Ürünleri İstatistikleri Kasım, 2014 <http://www.tarim.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/BSGM.pdf>, (29.12.2014).

Yapar, S. (2005) “*Türkiye’de Tarımsal Ekonomi Ve “Desteklememe” Politikasının Bir Aracı Olarak Doğrudan Gelir Desteği Sistemi*” Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Aralık 2005 Sayısı, ss. 21-37.

Yürekli Yüksel, N. ve Canik, F. (2011) *Türkiye’de Tarım İlaçları Kullanımı*, Tarımsal Ekonomi ve Politika Geliştirme Enstitüsü (TEPGE) Bakış yayınları, Nüsha: 4.

Mollavelioğlu, M.Ş. (2009) *Sürdürülebilir Tarımın Ölçümü Ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2009

Sahinöz, A. (2000), “Tarım Reformu: “Made in IMF”, *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1): 287–305.

Basarır, A, Karlı, B. ve Bilgiç, A. (2006), “An Evaluation of Turkish Agricultural Production Performance”, *International Journal of Agriculture & Biology*, 8(4): 511–515.

Toprak, Z. (1988), “Türkiye Tarımı ve Yapısal Gelişmeler 1900–1950”, Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923–2000), Yurt Yayınları: 18, Yurt Yayınevi, Ağustos, Ankara, s. 19–35.

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1988), “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları: (Modernleşme Çabaları), Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923–2000), Yurt Yayınları: 18, Yurt Yayınevi, Ağustos, Ankara, s. 37–89.

Yavuz, F. (2006), “Tarım Politikası”, Türkiye’de Tarım, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, s. 43–67.

Miran, B. (2006), “*Tarımsal Yapı ve Üretim*”, Türkiye’de Tarım, T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, s. 9–42.

Kazgan, G. (2003), *Tarım ve Gelişme*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003, İstanbul.

Çakmak, E. H. ve Akder, A. H. (2005), “*DTÖ ve AB’deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı*”, TÜSDAD, Yayın No: TÜSDAD-T/2005–06/367.

25.04.2006 Tarih ve 26149 Sayılı Resmi Gazete 2013 Tarihli ve 5720 Sayılı Resmi Gazete

Korkmaz, V. (2015) *Tarım Ürünlerinin Destekleme Politikaları: Türkiye Ve AB Karşılaştırılması*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İkt-Y1-2015-0001, AYDIN – 2015

Özdemir, Z. (1989) *Türk Tarımında Destekleme Uygulamaları Ve Sonuçları* İ.Ü. İktisat Fak. İktisat Böl. İktisat Politikası ABD

Civan, A. (2010) *Türkiye’de Tarımsal Destek Politikaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:25, Sayı:1, Yıl:2010, ss.127-146.

Şahinöz, A. Çağatay, S. Teoman, Ö. (2007) *Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Aracı Olarak Fark Ödeme Sistemi’nin Uygulanabilirliğinin Tartışılması Ve Sistemin İktisadi Analizi*, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, YAYIN NO: 155
ISBN 978-975-407-226-6, Nisan 2007, ANKARA

Subaşı, O.S. Ören, M.N. (2013) *Türkiye’de tarımsal Ar-Ge harcamaları ve tarımsal büyüme ilişkileri* Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi (2013) 26(2): 99-104

Erdal, G. Erdal, H. (2008) *The causality between energy consumption and conomic growth in Turkey* a Department of Agricultural Economics, Faculty of Agriculture, Gaziosmanpaşa University, 60240 Tokat, Turkey

Demirdöğen, A. Ören, M.N. Alemdar, T. (2012) *Türkiye’de Tarım Politikaları Kapsamında Sağlanan Destekler ve Kırsal Yoksulluk* 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi • 5-7 Eylül 2012 • Konya

Obansa S.A.J.I.M. maduakve 2013
Agriculture Financing And Economic Growth In Nigeria European Scientific Journal January 2013 edition vol.9, No.1 ISSN: 1857 – 7881 (Print) e - ISSN 1857- 7431

Fayçal, M. Moulay Ali, H. (2016) *Economic Growth and Government Subventions for Agriculture Sector in Algeria: An ARDL Model* December 2016, Pages 105-114

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: Fırat ARSLAN

Doğum Yeri ve Tarihi: VAN / 01.11.1992

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü(2011-2015)

Yüksek Lisans Öğrenimi: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisat ABD (2015-2017)

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İletişim

e-posta Adresi: arslanfırat_6592@hotmail.com

